

Shahid Bahonar
University of Kerman

Iranian Society for
the Promotion of Persian Language
and Literature

Iranian Pastoral and Its Neglected Potentials in Persian Literature: A Case Analysis of Rumi's *Moses and the Shepherd* and Nima Youshij's *Pi-Daru* *

Srweh Fatahi¹ | Ahmad Khatami²

1. Corresponding author , Ph.D. Candidate, Department of Persian Language and Literature, Islamic Azad University- South Tehran Branch, Tehran, Iran.. srwehfatahi@gmail.com
2. Professor, Department of Persian Language and Literature, Shahid Behishti University of Tehran, Tehran, Iran.
E-mail: a_khatami@sbu.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 16 August 2025

Received in revised form 25

August 2025

Accepted 06 September 2025

Published online 16

September 2025

Keywords:

literary genres,
pastoral literature,
rural literature,
pastoral, shepherd

ABSTRACT

Pastoral literature is one of the oldest literary genres in the Western tradition, which from ancient Greece and Rome to contemporary ecocritical readings has consistently provided a space for rethinking the relationship between human beings and nature, as well as the tension between city and countryside. Despite the centrality of this genre in global literary studies, it has not yet been recognized in Persian poetics as an independent category and is often reduced to “rural literature” or “regional literature.” This theoretical absence has led to a considerable body of Persian texts with pastoral features being overlooked from a genre-oriented perspective. This study, aiming to fill this gap, reviews the theoretical foundations of the pastoral in the Western tradition and analyzes two examples from Persian literature. The first is the classical tale of Moses and the Shepherd in Rumi's Mathnavi, which may be considered a manifestation of “mystical pastoral.” The second is Nima Youshij's long poem Pi-Daru Chupan, a modern example that, while employing traditional pastoral elements (shepherd, shepherd's love, nature, and hunting), reconfigures their symbolic functions to create a distinctive “Iranian pastoral,” in which nature acts as an active agent in human destiny. The findings indicate that Persian literature has the potential to redefine the pastoral genre. The study concludes that attention to pastoral in Persian literature can not only fill a local genre-theoretical gap but also connect Persian literary traditions with contemporary comparative and environmental discourses

***Cite this article:** Fatahi, S & Khatami, A. (2025). Iranian Pastoral and Its Neglected Potentials in Persian Literature: A Case Analysis of Rumi's *Moses and the Shepherd* and Nima Youshij's *Pi-Daru*. *Journal of Comparative Literature*, 17 (32), 177-200. <http://doi.org/10.22103/jcl.2025.25708.3870>

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://doi.org/10.22103/jcl.2025.25708.3870>

Abstract

1. Introduction

The earliest literary taxonomy based on content is the tripartite division of the Greeks in Aristotle's *Poetics*, comprising the epic, the lyric, and the dramatic. Pastoral literature in the West first emerged in Arcadia through the descriptive works of Theocritus, and later expanded across the Caribbean islands and the British colonies. As a literary genre, the pastoral possesses distinct structural and thematic characteristics that fundamentally set it apart from adjacent genres such as the epic, the lyric, and the didactic. This genre, through its idealized representation of rural life, its dialectic between natural and urban spaces, and its reflection of environmental and cultural concerns, has secured a paradigmatic position in Western literary traditions, from Greco-Roman classics to contemporary ecocritical frameworks. In contrast, within the poetics of Persian literature, the pastoral has neither been identified as an independent category nor analyzed through a coherent theoretical framework. This neglect, rooted in the paradigmatic limitations of indigenous literary criticism and the lack of comparative engagement with global discourses, has hindered the recognition of the latent potential of Persian texts with pastoral features, creating a structural gap in critical analysis.

2. Objectives

Analyzing two concrete examples in Persian literature demonstrates the necessity of re-recognizing the pastoral. The first, the story of *Moses and the Shepherd* in Rumi's *Masnavi*, exemplifies the representation of rural life and human interaction with nature. While faithful to classical traditions, it accentuates the symbolic and ethical capacities of rural existence. The second, Nima Youshij's long poem *Pi-Daru the Shepherd*, represents a modern Persian pastoral. It preserves classical elements of the genre (shepherd, nature, animals) but reconfigures their symbolic function, portraying nature not as a passive backdrop but as an active agent shaping human destiny. This analysis shows that the Persian pastoral is not a simple translation of Western traditions but rather a localized and independent reinvention of a global genre. The central research question asks whether one can identify an "Iranian Pastoral" and, if so, what features distinguish it from its Western counterpart.

3. Methodology

The research method is grounded in an ecocritical approach and textual analysis. By reviewing the theoretical foundations of the pastoral in Western traditions alongside the analysis of classical and modern Persian examples, this study demonstrates that Persian pastoral literature has the capacity for redefinition and reconceptualization. It can be connected to contemporary comparative and environmental discourses while retaining its indigenous characteristics.

4. Findings

Based on the views of pastoral literary critics, the following key features can be identified as constitutive of pastoral texts:

- Texts that, while simple in form, encompass complex concerns.
- Texts that describe natural landscapes and rural environments.
- Texts featuring a shepherd or a similar figure.
- Texts that depict the lifestyle and social structures of rural or pastoral communities.
- Texts that, while describing nature, rely on imagination, thereby constituting imaginative rather than realist works.
- Texts that provide idealized depictions of their surroundings, with overtly utopian tendencies.

- Texts whose central theme is the shepherd's love (or its equivalent), often highlighting the tension between poor and rich, powerful and powerless, with undertones of protest.
- Texts that are intrinsically linked to environmental issues and embody ecocritical concerns.
- Texts either authored by a pastoral poet (formal pastoral) or composed by rural folk, transmitted orally with anonymous authorship (informal pastoral).
- Pastoral texts exist in two broad types: verse and prose.

Drawing on these features, pastoral literature may be defined as *formal or informal, in verse or prose, characterized by a simple, imaginative, and utopian style that narrates or describes pastoral and rural social life, centered on nature and the environment. Its themes include rural love, nostalgia for the past, the opposition of rich and poor, and the dichotomy of rural and urban spaces.*

The critical background and survey of Western perspectives on the pastoral reveal that this genre has long been recognized as a literary type in the West. Numerous studies, including articles, books, and dissertations, have explored it extensively. This research has shown that Western scholars have given particular attention to the pastoral. In contrast, within Persian literary studies, not only is pastoral literature absent as a recognized category, but there also exists no independent scholarly analysis introducing or interpreting its content. This is despite the fact that Persian literature abounds with works—both formal and informal—that, by the definitions proposed in this study, fall within the pastoral category. There is thus a pressing need for thematic, structural, contextual, and semantic analysis of these texts. Formal Persian pastoral literature, especially the works of poets and writers who fit within this definition, offers epistemological and cognitive functions and would be fruitful in intertextual studies through literary criticism, anthropology, psychology, and discourse analysis. Likewise, the study of informal Persian pastoral texts—classified under folk and oral literature—would provide even greater scholarly value.

5. Results

The findings of this research show that pastoral literature, despite its apparent absence in Persian literary theory, has a significant and identifiable presence in both classical and modern texts. The analysis of Rumi's *Moses and the Shepherd* illustrates how pastoral literature is redefined within Iranian mysticism, elevated into a form of "mystical pastoral," where the honesty and simplicity of the shepherd surpass the grandeur of formal language and the strictures of religious ritual. Conversely, the study of Nima Youshij's *Pi-Daru the Shepherd* demonstrates that in the modern context, the pastoral becomes a space for representing suffering, wounds, and the agency of nature—where nature emerges as an active force shaping human fate. Comparing these two examples makes clear that Persian literature possesses the capacity to indigenize and re-create the pastoral: in the classical tradition through its connection to mysticism, and in the modern tradition through its orientation toward ecocritical and social critiques. Thus, one can indeed speak of an "Iranian Pastoral," an independent genre that is not a mere repetition of the Western model but a creative reproduction of it within the Persian cultural and linguistic context. Recognizing this overlooked genre can fill a gap in Iranian literary taxonomy and enable active participation in global comparative and environmental discourses.

Keywords: literary genres, pastoral literature, rural literature, pastoral, shepherd

References [in Persian]

- Anvari, Hassan. (2002). *The Great Sokhan Dictionary*. Vol. 3. Tehran: Sokhan Publications.
- Arman, Seyed-Ebrahim, & Firoozmandi, Shahrzad. (2012). *Rural Literature in Arabic and Persian Novels: A Comparative Study of "Al-Ard" and "The Empty Place of Soluch" by Dowlatabadi*. *Kavoshnameh of Comparative Literature*, Faculty of Literature and Humanities, Razi University of Kermanshah, 2(7), 1–18.
- Dad, Sima. (2011). *Dictionary of Literary Terms: A Comparative Glossary of Persian and European Concepts*. 5th ed. Tehran: Morvarid Publications.
- Dehkhoda, Ali-Akbar. (1949). *Dehkhoda Dictionary*. Tehran: Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran, Lexicon Organization.
- Farshidvard, Khosrow. (2006). *Literary Genres in Europe and Iran: A Comparative and Cross-Cultural Study*. *Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran*, 24(3–4), 42–69.
- Frye, Northrop. (1998). *Anatomy of Criticism*. Translated by Saleh Hosseini. Tehran: Niloufar Publications.
- Gifford, Terry. (2018). *Pastoral Literature*. Supervised by Abbas Arzpeyma. 2nd ed. Tehran: Nashr-e Neshaneh.
- Jafari Qanavati, Mohammad. (2002). *In the Realm of Regional Literature*. *Ketab-e Mah-e Adabiyat va Falsafeh*, Issues 65–66, 140–145.
- Karimi, Asghar. (n.d.). *The Encyclopedia of the World of Islam*. Vol. 12, under the entry "Shepherd."
- Kohnamouipour, Zhaleh, Khatat, Nasrin Dokht, & Afkhami, Ali. (2002). *A Descriptive Dictionary of Literary Criticism*. Tehran: University of Tehran Press.
- Malekpour, Jamshid. (1967). *Selections from the History of World Drama*. Tehran: Keyhan Publications.
- Mardukh-e Kordestani, Mohammad. (1983). *Mardukh Dictionary (Illustrated Kurdish–Persian–Arabic Dictionary)*. Sanandaj: Gharighi Publications.
- Molavi (Rumi), Jalal al-Din Mohammad Balkhi. (1998). *Masnavi-ye Ma'navi (Spiritual Couplets)*. Edited from Nicholson's edition, compiled by Naser Ahmadzadeh. Tehran: Pegah Publications.
- Mokhtabad, Seyed Mostafa, & Qolishli, Atousa. (2011). *A Study of the Roots of Iranian Rural Drama (Akbar Radi's Influence from Chekhov's "Uncle Vanya")*. *Naqd-e Adabi (Literary Criticism)*, 4(16), 37–54.
- Moshtagh-Mehr, Rahman, & Sadeghi Shahpar, Reza. (2010). *Regional and Rural Features in Khorasan Storytelling*. *Jostarhaye Adabi (Literary Inquiries)*, 168, 81–108.
- Nazerzadeh Kermani, Farhad. (1995). *A Study of Rural-Pastoral Dramatic Literature*. *Neyestan Monthly*, 1, 57–64.
- Pournamdarian, Taghi. (2007). *Genres in Persian Poetry*. *Journal of Literature and Humanities, University of Qom*, 1(3), 7–22.
- Ranjbar Karani, Narges, & Mokhtabad, Seyed Mostafa. (2013). *A Genealogical Study of Rural-Pastoral Drama*. *Ketab-e Sahneh (Book of Stage)*, 94, 53–64.

- Shafi'i Kadkani, Mohammad-Reza. (1973). *Literary Genres and Persian Poetry. Kherad va Koshesh (Wisdom and Effort)*, 11–12, 96–119.
- Tabari, Mohammad ibn Jarir. (2004). *Tarikh al-Rusul wa al-Muluk (History of the Prophets and Kings)*. Translated by Abolghasem Payandeh. Tehran: Asatir Publications.
- Tabrizi, Mohammad Hossein ibn Khalaf. (1963). *Borhan-e Qate' (Decisive Proof)*. 2nd ed. Tehran: Roshdiyeh Offset Press.
- Youshij, Nima. (1985). *Collected Works (Vol. 1: Poetry)*. Edited by Siros Tahbaz. Tehran: Nashr-e Nashr.
- Zamani, Hojjat. (2009). *A Critical Study of Rural Literature Based on Ten Stories by Amin Faghiri*. M.A. Thesis in Persian Language and Literature, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Allameh Tabataba'i University.
- Zarghani, Seyed Mehdi. (2009). *A Scheme for the Classification of Literary Genres in the Classical Period. Pazhuheshhaye Adabi (Literary Researches)*, 24, 81–106.

[In English]:

- Alpers, P. (1996). *What is pastoral?* Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Bate, J. (2000). *Song of the earth*. London, England: Picador.
- Buell, L. (1995). *The environmental imagination: Thoreau, nature writing, and the formation of American culture*. Cambridge, MA: Belknap Press/Harvard University Press.
- Burnett, P. (Ed.). (1986). *Caribbean verse in English*. London, England: Penguin Books.
- Chaudhuri, S. (1989). *Renaissance pastoral and its English developments*. London, England: Clarendon Press.
- Empson, W. (1935). *Some versions of pastoral*. London, England: Chatto & Windus.
- Garrard, G. (2012). *Ecocriticism* (2nd ed.). London & New York: Routledge.
- Gifford, T. (1999). *Pastoral*. London & New York: Routledge.
- Gifford, T. (2012). Pastoral, anti-pastoral and post-pastoral as reading strategies. In S. Slovic (Ed.), *Critical* (pp. 1–30).
- Gifford, T. (2019). *Pastoral* (2nd ed.). London & New York: Routledge.
- Gilmore, J. (2000). *A study of James Grainger's The Sugar Cane*. London & New Jersey: The Athlone Press.
- Glotfelty, C. (Ed.). (1996). *The ecocriticism reader: Landmarks in literary ecology*. Athens, GA: University of Georgia Press.
- Hill, M. C. G. (1972). *Encyclopedia of world drama* (Vol. 3). New York, NY: McGraw-Hill.
- Hiltner, K. (2011). *What else is pastoral? Renaissance literature and the environment*. New York, NY: Cornell University Press.
- Huggan, G., & Tiffin, H. (2015). *Postcolonial ecocriticism: Literature, animals, environment* (2nd ed.). London & New York: Routledge.
- Jones, M. A. (2020). *Engagements with the pastoral mode in the poetry and plays of Derek Walcott* (Doctoral dissertation, University of Birmingham).
- Laurence, L. (1972). *The uses of nostalgia: Studies in pastoral poetry*. London, England: Chatto & Windus.

- Lewalski, B. K. (1985). *Paradise lost and the rhetoric of literary forms*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Marinelli, P. (1971). *Pastoral* (The Critical Idiom series). London, England: Methuen & Co.
- Patterson, A. (1987). *Pastoral and ideology: Vergil to Valéry*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Quilley, G., & Kriz, K. D. (2003). Pastoral plantations: The slave trade and the representation of British colonial landscape in the late eighteenth century. In *An economy of colour: Visual culture and the North Atlantic world, 1660–1830* (pp. 106–128). Manchester, England: Manchester University Press.
- Watson, R. N. (2006). *Back to nature: The green and the real in the late Renaissance*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- Williams, R. (1973). *The country and the city*. New York, NY: Oxford University Press.

پاستورال ایرانی و ظرفیت‌های مغفول آن در ادب فارسی: تحلیل مصداقی حکایت موسی و شبان مولوی و پی‌دارو چوپان نیمایوشیج *

سروه فتاحی^۱ | سید احمد خاتمی^۲

۱. نویسنده مسئول، دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران. رایانامه: srwehfatahi@gmail.com

۲. استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهید بهشتی تهران، تهران، ایران. رایانامه: a_khatami@sbu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	ادب شبانی (پاستورال) یکی از کهن‌ترین ژانرهای ادبی در سنت غربی است که از یونان و روم باستان تا قرائت‌های معاصر اکوکریتیکی، همواره بستر بازاندیشی در نسبت انسان و طبیعت و نیز تقابل میان شهر و روستا بوده است. با وجود اهمیت این ژانر در مطالعات جهانی، در بوطیقای فارسی تاکنون به‌عنوان گونه‌ای مستقل شناخته نشده و اغلب ذیل «ادب روستایی» یا «ادب اقلیمی» تقلیل یافته است. این غیبت نظری سبب شده بخش قابل‌توجهی از متون فارسی با مختصات شبانی، از چشم‌انداز گونه‌شناختی مغفول بمانند. این پژوهش با هدف پرکردن این خلأ، ضمن مرور مبانی نظری پاستورال در سنت غربی، به تحلیل دو نمونه از متون فارسی پرداخته است: نخست، حکایت کلاسیک «موسی و شبان» در مثنوی مولوی که می‌توان آن را تجلی «پاستورال عرفانی» دانست، دوم، روایت بلند «پی‌دارو چوپان» نیما یوشیج به‌عنوان نمونه‌ای معاصر که با بهره‌گیری از عناصر سنتی پاستورال (چوپان، عشق چوپان، طبیعت و شکار) اما با دگرگونی در کارکرد نمادین، نوعی «پاستورال ایرانی» خلق می‌کند که در آن طبیعت به‌عنوان کنشگری فعال در سرنوشت انسانی عمل می‌نماید. یافته‌ها نشان می‌دهد که ادب فارسی ظرفیت بازتعریف ژانر شبانی را دارد؛ نتیجه پژوهش آن است که توجه به پاستورال در ادبیات فارسی می‌تواند هم خلأ گونه‌شناختی بومی را پر کند و هم امکان پیوندزدن این ادبیات با گفتمان‌های تطبیقی و محیط‌زیستی معاصر را فراهم سازد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۱۳	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۶/۰۵	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۱۵	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۶/۲۵	
کلیدواژه‌ها: انواع ادبی، ادب شبانی، ادب روستایی، پاستورال، چوپان	

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

* استناد: فتاحی، سروه خاتمی؛ احمد، (۱۴۰۴). پاستورال ایرانی و ظرفیت‌های مغفول آن در ادب فارسی: تحلیل مصداقی حکایت موسی و شبان مولوی و پی‌دارو چوپان نیمایوشیج. *ادبیات تطبیقی*، ۱۷ (۳۲)، ۲۰۰-۱۷۷.

<http://doi.org/10.22103/jcl.2025.25708.3870>

۱. مقدمه

نخستین طبقه‌بندی ادبی مبتنی بر محتوا، طبقه‌بندی سه‌گانه یونانیان در «فن شعر» ارسطو شامل حماسی، غنایی و نمایشی است. در ادب کلاسیک فارسی گونه نمایشی مستقل نیست و گونه حکمی و تعلیمی جایگزین آن شده است. «تقسیم‌بندی شعر به این سه نوع با قوای سه‌گانه نفس انسانی که از زمان افلاطون تا اکنون اعتبار خود را از دست نداده است نیز همخوانی و موازنه دارد. انسان یا می‌اندیشد یا دچار انفعالات نفسانی یعنی احساس و عواطف می‌شود یا در حال کار و عمل است» (پورنامداریان، ۱۳۸۶: ۱۰). بر این اساس، شعر حماسی با اراده، شعر غنایی با عاطفه و شعر حکمی و تعلیمی با عقل مرتبط است. هر نوع ادبی دارای سیر و تطوری خاص است و نباید به‌عنوان گونه‌ای ثابت تصور شود: «یکی از اشتباهات ناقدان قرن هفده و هجده و امثال بوالو این بود که تصور می‌کردند انواع ادبی به گونه‌ی قالب‌هایی جامد و ثابت همیشه وجود دارند و هیچ تغییری در آن‌ها راه ندارد» (شفیعی کدکنی، ۱۳۵۲: ۹۷). پدیدآمدن انواع ادبی متأثر از شرایط شاعر و مخاطب است: «نوع را شرایط مستقر در میان شاعر و مخاطبان شعرش تعیین می‌کند» (فرای، ۱۳۷۷: ۲۹۵). تعامل میان انواع ادبی، از تشابه، تناظر یا تقابل ناشی می‌شود و تفکیک مرزهای برخی انواع و زیرشاخه‌ها گاهی دشوار است: «هر نوعی پس از یک مرحله ابتدایی به انواع دیگر می‌آمیزد و نمی‌توان یک نوع را از همسایگان معنوی آن جدا کرد» (شفیعی کدکنی، ۱۳۵۲: ۹۷).

ادب شبانی (پاستورال) در غرب شناخته شده و از منظر جغرافیایی نخست در آرکادیا و با توصیفات تئوکریتوس ظهور کرد و سپس در جزایر کارائیب و مستعمرات بریتانیا گسترش یافت. آثار قرن هفدهم و هجدهم این حوزه، همزمان با گسترش استعمار اروپایی، محبوب بودند و مضامین شبانی از کارائیب به سراسر امپراتوری بریتانیا رسید (Gilmore, 2000: 132; Burnett, 1986: xliv). فرم غالب، شعر و تمرکز بر چشم‌انداز جدید، اقلیم و جامعه نو بود (Ibid: xliv).

بافت طبیعی و ویژگی‌های منطقه‌ای، تممیم تصاویر و ارزش‌های سبک شبانی بر مناطق غیراروپایی را دشوار می‌کند: «تصاویر و ویژگی‌های سبکی ادب شبانی به راحتی بر روی مناظر غیراروپایی و همچنین نظام‌های ارزشی‌ای که به نظر می‌رسد در تضاد مستقیم با آن باشد، قابل تممیم نیست. (Huggan and Tiffin, 2015: 100)

از منظر پیشینه تاریخی پژوهش در زمینه‌ی ادب شبانی، «از حدود سال ۱۸۹۰ میلادی، مطالعات هنر بریتانیا، نقش مناظر و تصاویر طبیعی را در فرهنگ بصری و ادبی به عنوان مضامینی دال بر روابط و هویت‌های اجتماعی و اقتصادی، تلقی کرد ... و فرایند بازنمایی مناظر و تصاویر شعری مرتبط با آن اعم از شبانی، جغرافیایی و محیطی را واجد دلالت‌های مضمونی و ثانویه به شمار آورد» (Quilley and Dian, 2003: 106). پس از آن، نویسندگان پسااستعماری از این شیوه‌ی ادبی و هنری استقبال کردند. در مطالعه گسترده نیکسون درباره ناپیل، او این ادعا را مطرح می‌کند که: «ناپیل با سرودن معمای ورود، شعر شبانی پسااستعماری را ابداع کرد» (Nixon, 1992: 161). چنین به نظر می‌رسد که نیکسون در انتساب ابداع شعر شبانی پسااستعماری به ناپیل، اغراق کرده یا دست کم دقت کافی نداشته است. زیرا کسانی که در حوزه ادبیات شبانی و پیشینه آن کار کرده‌اند درک متفاوتی از این مسأله دارند و معتقدند ادب شبانی در میان بیشتر نویسندگان پسااستعماری رایج بوده و شیوه‌ای جذاب به شمار می‌آمده است. «ادب شبانی شیوه‌ای است که نزد تعدادی از نویسندگان مختلف پسااستعماری -نویسندگانی که در سبک ادبی خود، در مناطقی از جهان به این شیوه روی آورده‌اند- جذاب است» (Huggan and Tiffin, 2015: 134). با این وجود شاعرانی چون ناپیل و والکات از جمله شاعران پیشگام در حوزه شعر شبانی به شمار می‌آیند که در برخی از موارد کاربردی شیوه شبانی تفاوت‌هایی با هم دارند. در این میان می‌توان به برخی از تفاوت‌های کاربرد ادب شبانی در اشعار ناپیل و والکات به عنوان دو شاعر متقدم ادبیات شبانی اشاره کرد. «یکی از واضح‌ترین تفاوت‌ها بین سبک شبانی ناپیل و سبک شبانی والکات این است که به نظر می‌رسد ناپیل در توصیف‌ها و تصاویر خود بیشتر به مکان‌های جغرافیایی انگلیس توجه می‌کند، در حالی که اکثریت قریب به اتفاق اشعار و درام‌های والکات در کارائیب اتفاق می‌افتد» (Ibid: 134). بدین ترتیب ادعای نیکسون درباره این که ناپیل تنها بنیان‌گذار شعر چوپانی پسااستعماری است با پرسش جدی مواجه می‌شود. حتی اثری چون بهشت گمشده میلتنون نیز متأثر از ادب شبانی بوده است. باربارا لوالسکی در مطالعه خود تحت عنوان «بهشت گمشده و بوطیقای انواع ادبی» نشان داد که تصویری که میلتنون در بهشت گمشده آفریده و مدار سنت شبانی است (Lewalski, 1985: 3-18).

۱-۱. شرح و بیان مسئله

ادب شبانی (پاستورال) به مثابه یک گونه ادبی، دارای مختصات متمایز ساختاری و مضمونی است و از این رو با سایر گونه‌های هم‌جوار نظیر حماسی، غنایی و تعلیمی تفاوت بنیادین دارد. این ژانر، با بازنمایی آرمان‌گرایانه زیست‌بوم روستایی، دیالکتیک میان فضاها طبیعی و شهری و بازتاب دغدغه‌های زیست‌محیطی و فرهنگی، در سنت‌های ادبی غرب، از دوره کلاسیک یونانی-رومی تا پارادایم‌های معاصر اکوکریتیک، جایگاه پارادایمی مشخصی یافته است. در مقابل، در چارچوب بوطیقای ادبی فارسی، پاستورال نه به‌عنوان دسته‌بندی مستقل مورد شناسایی قرار گرفته و نه نظام نظری منسجمی برای تحلیل آن تدوین شده است؛ این کم‌توجهی که ریشه در محدودیت‌های پارادایمی نقد ادبی بومی و فقدان تعامل تطبیقی با گفتمان‌های جهانی دارد، مانع بهره‌برداری از ظرفیت‌های نهفته در متون فارسی با مختصات شبانی شده و خلأیی ساختاری در تحلیل انتقادی این حوزه ایجاد کرده است. روش‌شناسی ژانر پاستورال، با تعریف واژگانی مبتنی بر عناصر ساختاری و مضمونی، پیچیدگی‌های گونه‌شناختی آن را نشان می‌دهد. در ادبیات غربی، پاستورال با بهره‌گیری از چارچوب‌های چندوجهی -از ساده‌سازی روابط اجتماعی تا نقد زیست‌محیطی- به ابزاری میان‌رشته‌ای در تحلیل متون ادبی بدل شده است. در ادب فارسی، تقسیم‌بندی‌های رایج، متأثر از الگوی سه‌گانه ارسطویی (حماسی، غنایی، نمایشی) یا نسخه تعدیل‌شده آن (حماسی، غنایی، تعلیمی-القایی) فاقد انعطاف‌پذیری برای دربرگیری ژانرهایی مانند پاستورال هستند (پورنامداریان، ۱۳۸۶: ۸؛ فرشیدورد، ۱۳۵۸: ۴۳). این محدودیت نظری، شناسایی متونی که با مختصات شبانی همخوانی دارند را دشوار کرده و آن‌ها را در چارچوب‌های ناهم‌خوان قرار داده است.

دوگانگی ساختاری ادب شبانی-گونه‌های رسمی (آثار مکتوب شاعرانه و روایی) و غیررسمی (ادبیات شفاهی و عامیانه)-پیچیدگی مضاعفی ایجاد می‌کند. گونه غیررسمی، که از طریق انتقال سینه‌به‌سینه تداوم یافته، به‌عنوان بخشی از فولکلور ادبی ارزش تحلیلی قابل توجهی دارد اما غالباً از دایره گونه‌شناسی رسمی خارج تلقی می‌شود. گونه رسمی، متجلی در آثار ادیبان برجسته، به دلیل فقدان چارچوب نظری بومی، در طبقه‌بندی‌های سنتی ادغام شده و هویت مستقل خود را از دست داده است. این دوگانگی، که در مطالعات غربی با پارادایم‌های تطبیقی حل شده، در ادب فارسی به چالشی پارادایمی بدل شده و تدوین نظام گونه‌شناختی جامع را محدود کرده است.

تحلیل دو نمونه عینی در ادب فارسی، ضرورت بازشناسی پاستورال را روشن می‌سازد. نخست، داستان «موسی و شبان» در مثنوی مولانا نمونه‌ای از بازنمایی زیست‌بوم روستایی و تعامل انسان با طبیعت است که ضمن وفاداری به سنت کلاسیک، ظرفیت‌های نمادین و اخلاقی زندگی روستایی را برجسته می‌کند. دوم، سروده بلند «بی‌دارو چوپان» نیما یوشیج، نمونه‌ای از پاستورال معاصر فارسی است که عناصر کلاسیک ژانر (چوپان، طبیعت، حیوانات) را حفظ کرده اما با دگرگونی در کارکرد نمادین، طبیعت را نه پس‌زمینه منفعل، بلکه عاملی فعال در سرنوشت انسان بازنمایی می‌کند. این تحلیل نشان می‌دهد که پاستورال در فارسی نه ترجمه ساده از سنت غربی، بلکه بازآفرینی بومی و مستقل یک ژانر جهانی است.

پرسش محوری پژوهش آن است که آیا می‌توان «پاستورال ایرانی» را شناسایی کرد و اگر آری، چه شاخصه‌هایی آن را از سنت غربی متمایز می‌سازد؟ روش تحقیق، بر پایه رویکرد اکوکریتیک و تحلیل متنی است. مرور بنیان‌های نظری پاستورال در سنت غربی، همراه با تحلیل نمونه‌های کلاسیک و معاصر فارسی، نشان می‌دهد که ادب شبانی در بستر فارسی ظرفیت بازتعریف و بازاندیشی دارد و می‌تواند به گفتمان‌های تطبیقی و محیط‌زیستی نوین متصل شود، در عین حال که ویژگی‌های بومی خود را حفظ می‌کند.

۱-۲. پیشینه پژوهش

۱-۲-۱. پیشینه داخلی

تحقیق در زمینه انواع ادبی در ایران به شکلی گسترده انجام شده و در قالب مقاله از پژوهش شفيعی کدکنی (۱۳۵۲) تحت عنوان «انواع ادبی و شعر فارسی» آغاز می‌شود. بیشتر کارهایی که در این زمینه انجام شده است نکته‌ای بر موضوع نمی‌افزاید و نیازی به ذکر مفصل آن نیست.

فرشیدورد (۱۳۵۸) در مقاله‌ای تحت عنوان «انواع ادبی در اروپا و ایران: پژوهشی در نقد تطبیقی و مقایسه‌ای»، برای نخستین بار ادب شبانی (پاستورال) را به عنوان یکی از انواع ادبی در میان غربیان ذکر کرده و درباره پاستورال، نخستین نمونه این نوع ادبی و دوران اوج و شکوفایی آن توضیح مختصری داده است. وی در این تحقیق، شعر شبانی و شعر روستایی را معادل هم دانسته و آن را شعری تعریف می‌کند که درباره طبیعت و زندگی روستاییان و چوپانان و عشق‌ها و احساسات آنان سروده شده باشد و به دو نوع اصلی تقسیم می‌شود که عبارتند از غزل روستایی (ایدیلⁱ) و گفتگوی شبانان.

ناظرزاده کرمانی (۱۳۷۴) در مقاله «پژوهشی در زمینه ادبیات نمایشی روستایی- شبانی» برای نخستین بار به طور مفصل به ذکر تعریف، تاریخچه، بیان مضامین و عناصر اصلی ادب نمایشی روستایی- شبانی به عنوان یک نوع ادبی پرداخته است. وی سه عنصر مضمون، زمینه و شخصیت را در تفکیک ادب شبانی از دیگر انواع ادبی مؤثر دانسته و ارائه توضیح درباره هر یک از این عناصر سه‌گانه به اهمیت آن در اشعار تئوکریتوس به عنوان آغازگر گونه شبانی اشاره کرده است.

رنجبر کرانی و مختاباد (۱۳۹۲) در مقاله‌ای کوتاه تحت عنوان «بررسی تبارشناسانه ادبیات نمایشی روستایی- شبانی (پاستورال)» ضمن آن که ادب شبانی و روستایی را یکسان دانسته، ادب شبانی- روستایی را به گونه نمایشی تقلیل داده‌اند. ایشان در تعریف ادب شبانی- روستایی به عنصر طبیعت در محیط شبانی و روستایی اشاره کرده، به کلی‌ترین تعریف موجود در آرای غربیان اکتفا کرده‌اند و معتقدند گونه شبانی- روستایی «گونه‌ای نمایشی است که در آن عشق به طبیعت و زندگی در محیط طبیعی موج می‌زند» (رنجبر کرانی و مختاباد، ۱۳۹۲: ۵۳). ارائه تعریف درباره ادب شبانی، تأکید بر ژانر بودن آن، بیان ویژگی‌های ادب شبانی- که تا حدود زیادی وامدار پژوهش ناظرزاده کرمانی (۱۳۷۴) است-، پرداختن به تاریخچه و تطور ادب نمایشی روستایی و در نهایت ذکر چند تن از ادیبان ادب پاستورال از نقاط قوت و از جنبه‌های مثبت این پژوهش به شمار می‌آید.

در میان پژوهش‌های داخلی، تنها موارد ذکر شده را یافتیم که در آن به طور ضمنی یا مفصل به ادب شبانی (پاستورال) پرداخته شده باشد. تلاش‌های دیگری نیز در زمینه ادب روستایی و شبانی انجام شده است اما پرداختن به موضوع شبانی و روستایی صرفاً به کاربرد آن در عنوان تحقیق تقلیل یافته است. تحقیق آرمن و فیروزی‌مندی (۱۳۹۱) تحت عنوان «ادبیات روستایی در رمان‌های عربی و فارسی؛ بررسی تطبیقی الارض شرقاوی و جای خالی سلوچ دولت‌آبادی» و پایاننامه زهرا راسخی اصل تحت عنوان «بررسی موضوعی اشعار چوپانی منطقه جوین خراسان» دو نمونه از این موارد هستند.

۱-۲-۲. پیشینه انتقادی پژوهش غربیان در باب ادب شبانی (پاستورال)

باربارا کیفر لوالسکی (۱۹۸۵) در کتاب «بهشت گمشده و بلاغت اشکال ادبی» به برخی از جنبه‌های ادبی بهشت گمشده اثر میلتون از منظر ادب شبانی پرداخته است. وی در این اثر به پیوند عدن (بهشت) با ویژگی‌های اساسی عصر طلایی یا شبانی آرکادیایی اشاره کرده است. لوالسکی معتقد است که شبانی عدنی توصیف شده در کتاب بهشت گمشده ارتباط چندانی با ایده برجسته شبانی رنسانس ندارد.

جاناناتان بیتⁱⁱ (2000) در کتاب «آهنگ زمین» مطالعه‌ای در مورد تأثیر ادبیات بر درک مفهومی رابطه بین انسان و طبیعت -به‌ویژه بیگانگی روزافزون میان انسان و طبیعت- را انجام داده است. به اعتقاد وی انسان هنرمند -شاعر، نویسنده یا نقاش- واسطه میان طبیعت و خواننده اثر است که محیط و طبیعت را از طریق مجموعه‌ای از قراردادهای ثابت بازنمایی می‌کند (Bate, 2000: 126).

«شبانی و علوم انسانی. آرکادیای بازآفرینی شده» عنوان کتابی است که به همت ماتیلده اسکویⁱⁱⁱ و سونیا بیورنستاد ولازکز^{iv} (۲۰۰۶) به چاپ رسیده است. این کتاب شامل مجموعه‌ای از مقالات درباره ادب شبانی است که سال ۲۰۰۳ در سمیناری علمی که در اسلو برگزار شد ارائه شده است. این سمپوزیوم بین‌المللی در دانشگاه اسلو و آکادمی علوم و ادبیات نروژ برگزار شد و هدف آن واکاوی مفهوم شبانی به عنوان یک «مفهوم انتقادی مولد» بوده است. کتاب مذکور طیف وسیعی از رویکردهای انتقادی و

ⁱ . Ideylle

ⁱⁱ . Bate, Jonathan

ⁱⁱⁱ . Mathilde Skoie

^{iv} .Sonja Bjornstad-Velásquez

میان‌رشته‌ای را در باب ادب شبانی دربرمی‌گیرد و شامل دوازده مقاله است که در پنج بخش موضوعی طبقه‌بندی شده‌اند. در اینجا به مهم‌ترین مقالات این کتاب اشاره خواهد شد:

تیموتی ساندرزⁱ در مقاله «به‌کارگیری واژگان سبز یا سوءاستفاده از زمین بوکولیک؟» خوانشی مبتنی بر نقد بوم‌گرا بر سروده‌های ویرژیل انجام داده است. رویه وی مبتنی بر انتقاد زیست‌محیطی است که فضای شعر را فضایی طبیعی در نظر می‌گیرد. رویکرد وی به سان رویکرد تری گیفورد در مقاله «پساپاستورال به عنوان ابزاری برای نقد بوم‌گرا» است. به گفته وی پساپاستورال (ضد‌شبانی) کارکردی فراتر از قصاید ساده‌انگارانه شبانی را مد نظر دارد و به بررسی فرایند ترمیم شکاف میان فرهنگ مدرن و مناظر طبیعی می‌پردازد تا «روشی درست برای زندگی در سیاره زمین به عنوان خانه ما» بیابد.

پل آلپرزⁱⁱ در مقاله «مسئله فیلوکتس و شعر شبانی» به توانایی انسان در مجسم کردن فریادهایی نه از سر درد پرداخته و مصادیق رنج در انزوا را از اشعار شبانی ویرژیل تا شاعر مجارستانی (رادنوتی) بررسی می‌کند.

خوان کریستین پلیسرⁱⁱⁱ در مقاله «هنوز زیر آن زالزالک! پاستورال در مرثیه تونی هریسون در یک قبرستان شهری» شعری از هریسون را تحلیل کرده و^{iv} استدلال می‌کند که این شعر نسخه‌ای از شبانی مدرن است که در آن گفتمان چوپان‌ها جای خود را به گفتمان متضاد میان شاعر میانسال و جوانی خود وی می‌دهد.

فرانسوا لاوکات^v در مقاله «بازی چوپان. تمثیل، داستان، واقعیت بازی‌های شبانی» به بررسی کارکرد بازی‌ها در متون شبانی فرانسه، ایتالیا و اسپانیا از قرن شانزدهم تا هجدهم پرداخته است.

برایان برید^{vi} در مقاله «مطالعه گفتگو در شعر و نقد شبانی» به بررسی نخستین و پنجمین قصیده ویرژیل و گفتگوی بینامتنی با تتوکریتوس می‌پردازد.

توماس کی هوبارد^{vii} در مقاله «دانیس و کلوته لانگوس و چندصدایی بینامتنی موسیقی شبانی» به موضوع شبانی در شعر لانگوس پرداخته که پیشتر توسط بریاند تحلیل شده بود. هوبارد نشان می‌دهد که چگونه چند صدایی بینامتنی لانگوس، شکاف سنتی میان مدل‌های شبانی یونانی و رومی را نادیده می‌گیرد.

آندروماش کارانیکا^{viii} در مقاله «شاعر آگوستینی در قصیده سوم ویرژیل» خوانشی قوم‌نگارانه بر^{ix} روی سروده سوم ویرژیل دارد. وی ادعا کرده است که آهنگ‌های آمیب نه تنها بازی‌های بینامتنی در سنت شبانی به شمار می‌آیند بلکه «بازسازی اجراهای شبانی» هستند که پیوندی ظاهری با مسابقات آواز مدرن «کرت» دارند.

هنریک اوتنبرگ^x در مقاله «بوم منطقی در حالت شبانی: بررسی شعر «مسیر جنگلی به سوی چشمه» اثر مالکوم لوری» شعر مذکور را نماینده مدرن شبانی دانسته که در آن تصمیم‌راوی برای فرار از زندگی شهری به قصد دستیابی به آرامش روحی و جسمی در طبیعت را بازنمایی کرده و اوتنبرگ در این مقاله آن را از منظر بوم‌شناختی تفسیر کرده است.

رابرت واتسون (۲۰۰۶) در کتاب «بازگشت به طبیعت» استدلال می‌کند که در رنسانس اضطراب قابل توجهی در مورد این پرسش محوری وجود دارد که آیا آثار هنری و بویژه ادبیات شبانی، می‌توانند واقعیت را با موفقیت بازنمایی کنند و در این فرآیند، واقعاً ما را هدایت کنند؟ (Robert N, 2006).

کاستیل (۲۰۰۷) در کتاب تصاویر و اجزای آن در آثار معاصر قاره آمریکا همچنین کاستیل (۲۰۰۳) در مقاله جهان شبانی جدید به ذکر ویژگی تصاویر شبانی و همچنین سابقه تاریخی این هنر، شیوه بازنمایی آن در دوران معاصر و تلقی تصاویر شبانی به عنوان بستری جهت اندیشیدن درباره هویت اشاره کرده است.

آنه هالووی^{xi} (۲۰۱۰) در کتاب «قدرت شبانی در باروک اسپانیایی» به ارزیابی و واکاوی شعر شبانی در ادبیات اسپانیایی مدرن اولیه اسپانیا و آمریکای لاتین پرداخته است. هالووی در تحلیل اشعار شاعران نماینده باروک اسپانیایی نشان می‌دهد که چگونه این

i . Timothy Saunders

ii . Paul Alpers

iii . Juan Christian Pellicer

v . Françoise Lanovet

vi . Brian W. Breed

vii . Thomas K. Hubbard

viii . Andromache Karanika

x . Henrik Ottenberg

xi . Olloway, anne

نویسندگان آرکادیایی را نمایندگی می‌کنند که آشنایی‌زدایی شده و در عین حال به خاستگاه‌های کلاسیک این سبک مرتبط است. این پژوهش، شبانی را به عنوان یک پدیده فرهنگی جهانی دوره مدرن اولیه در نظر می‌گیرد.

کن هیلنر (۲۰۱۱) در کتاب *پاستورال دیگر چیست؟ ادبیات رنسانس و محیط زیست* به بررسی مفهوم ادب چوپانی در دوران رنسانس پرداخته است و این فرضیه را بررسی کرده است که شعر شبانی رنسانس بیش از آن که تصویری اندیشگانی باشد، شکلی از طبیعت‌نویسی است. هیلنر در کتاب «پاستورال دیگر چیست؟» کوشیده است به این پرسش اساسی پاسخ دهد که اگر محاکات، از عناصر بنیادین ادبیات است، پس چرا شعر شبانی رنسانس، اگر در واقع نوعی طبیعت‌نویسی است، بازنمایی دقیقی از محیط ارائه نمی‌دهد؟ از نظر مضمونی نیز برخی شعر شبانی را محملی جهت انتقاد از سیاست معاصر دانسته‌اند. «شعر شبانی شیوه‌ای از نوشتار پنهان است که نقدهای گزنده از سیاست معاصر را در پس داستان‌های دلپذیر چوپانان و گله‌های آنها پنهان می‌کند» (Hiltner, 2011: 1).

سارا ولمنⁱ (۲۰۱۱) در پایان‌نامه «احتمالات پسا پاستورال: طبیعت و تخیل ادبی در فرانسه مدرن اولیه» که پایان نامه دانشکده تحصیلات تکمیلی دانشگاه مینه سوتا جهت دریافت درجه دکترای فلسفه به راهنمایی جولیت چربولیز است، پس از نوشتن مقدمه درباره نقد بومگرا (اکوکریتیسیم) و پاستورال، طی سه فصل به طرح مباحث پساپاستورال پرداخته است. در فصل اول کتاب، عناوینی چون «سفر به سمت پاستورال»، «نوشتن درباره طبیعت در تبعید»، «طبیعت وحشی (دست نخورده)» و «رؤیاهای مستقل» را طرح کرده است. در فصل دوم این تحقیق، مباحث میان رشته‌ای پساشبانی در خصوص شناخت طبیعت، پیوند علم و ادبیات در منطق بوم‌گرا (اکوکریتیک)، ماهیت نظری شبانی و تعامل میان فرهنگ و طبیعت مطرح شده است. فصل سوم پژوهش نیز به طرح مباحثی در حوزه یادگیری و پیوند آن با پساپاستورال با اشاره به آرای روسو اختصاص یافته است. در این فصل، عناوینی چون، «مدلسازی زندگی طبیعی»، «آموزش موضوع و مسایل طبیعی»، «روسو و اکوکریتیسیم» بیان شده است.

ساموئل ادونوگوهⁱⁱ (۲۰۱۵) در مقاله «متن‌های شبانی: امر سیاسی و غنایی در گارسیلاسو د لا وگا و پیر دو رونسارد. مرور زبان مدرن» به بیان دیدگاه‌های متفاوت سیاسی و غنایی در آثار دو شاعر مورد بررسی در خصوص شعر بوکولیکی می‌پردازد. وی در پژوهش خود بر ضرورت توجه به درآمدها و پیشگفتارهای شعری در چارچوب آثار شبانی رونسارد و گارسیلاسو تأکید کرده و برخلاف تصور عام که مقدمه و پیش‌درآمد را به نوعی خارج از متن یا در حاشیه می‌دانند، و غالباً نادیده انگاشته می‌شود، ادونوگوه معتقد است که پیش‌درآمدهای شعر شبانی از اهمیت ویژه و همسان مرکز متن برخوردار است.

در مقایسه با انبوه مطالب موجود در مورد شیوه شبانی در ادبیات اروپایی، مطالعات انتقادی بسیار کمتری در خصوص استفاده از شیوه شبانی خارج از این چارچوب فرهنگی انجام شده است. با این حال، در سال‌های اخیر پژوهش‌هایی در این زمینه انجام شده است، از جمله برخی مطالعات که به طور مشخص بر روی کاربرد شیوه شبانی در ادبیات معاصر کارائیب تمرکز دارند. «بسیاری از این موارد در پی کشف رابطه بین ادبیات پسااستعماری و گفتمان زیست‌محیطی هستند؛ مانند مطالعه اکوکریتیسیتی^۱ - پسااستعماری گراهام هوگان و هلن تیفین (۲۰۱۵) تحت عنوان: ادبیات، حیوانات، محیط زیست» (ALICE JONES, 2020: 34).

۳-۱. ریشه لغوی شبانی و شبان

ادب شبانی (پاستورال) در غرب، از جمله انواع ادبی است که با نسبت‌های کمتری از تعریف‌پذیری و تعیین مختصات و ویژگی‌های منحصر به فرد قابل بازنمایی است. اصطلاح شبانی (پاستورال) از ریشه واژه شبان (چوپان) گرفته شده است. «این واژه در اواسط قرن سیزدهم وارد زبان فرانسه شد و لاتینی آن *Pastoralis* است. ریشه *Pastorale* در اصل *Pàtre* است که از واژه لاتینی *Pastor* به معنای شبان و چوپان گرفته شده است» (کهنموپی پور و همکاران، ۱۳۸۱: ۵۸۶؛ داد، ۱۳۹۰: ۳۱۳). دانشنامه جهان اسلام، واژه چوپان را تنها در پیوند با گله گوسفند و بز به کار برده و نگهبان و مسئول نگهداری از گاو را گاوبان خوانده است. «کارگر حرفه‌ای در امور تغذیه، نگهداری و بهره‌برداری از فراورده‌های دام‌های اهلی کوچک (گوسفند و بز) که با شرایط معینی به استخدام صاحب یا صاحبان دام‌ها درمی‌آید» (کریمی، دانشنامه جهان اسلام، ج ۱۲: ۱۴۸). چوپانی از کهن‌ترین مشاغل است که

ⁱ . Sara wellman

ⁱⁱ . Odonoghue, samuel

قدمت آن حتی به آفرینش آدم می‌رسد. در قصه‌های آفرینش، یکی از فرزندان آدم، چوپان بوده است. «از عبدالله بن عمر روایت کرده‌اند که دو پسر آدم ... یکی شان کشت‌گار بود و دیگری گله‌دار» (طبری، ۱۳۸۳، ج ۱: ۸۹). از نظر قاموسی و واژگانی، «شبان» چوپان را گویند که چراننده و محافظت‌کننده‌ی گوسفند باشد و او را به عربی راعی خوانند. «برهان قاطع، ۱۳۴۲: ذیل واژه‌ی شبان» همچنین در لغتنامه دهخدا درباره چوپان آمده است: «چوپان که اکثر در شب، گله را پاسبانی کند ضد روزبان و شبانه گویند؛ اما این گفته بر اساسی نیست و شبان مشتق نمی‌باشد، بلکه از ریشه‌ی (فشو) اوستایی است و با کلمه‌ی چوپانی نیز هم‌ریشه است. چوپان. گله‌بان. چبان.. رمیاری، رمه‌یار. رامیار. پاده‌بان. گوره‌وان. وطاس. وقری. نخه.» (دهخدا، ۱۳۲۸: ذیل واژه) چوپان نیز هم‌ریشه‌ی شبان، در پهلوی شوپان، در جغتایی کوپان (با واو مجهول) و چوبان (با واو مجهول و باء) واژه‌ای ترکی- فارسی است به معنی راعی (عربی)، که در مورد نگهبان گوسفندان و گاوان به کار می‌رود. (برهان قاطع، ۱۳۴۲: ذیل واژه‌ی چوپان) لیکن در فارسی بودن آن شک نیست چه چوپان و شبان از یک ریشه است. «پان» و «بان» به معنی نگاه‌دارنده است «چ» و «ش» مبدل هم هستند. در اوستا «پسو» به معنی حیوانات اهلی است. در سنسکریت «پشو» به همان معنی است. پس اصل لفظ به معنی نگاه‌دارنده‌ی حیوانات اهلی است و در پهلوی این کلمه شپان است. (فرهنگ نظام، ۱۳۴۲: ذیل واژه‌ی چوپان). «چوپان آنکه گوسفندان را به چرا می‌برد و از آنها مواظبت می‌کند» (بزرگ سخن، ۱۳۸۱: ذیل واژه چوپان). در زبان کُردی شبان: شوان^۱ با عنوان‌هایی چون رمه‌وان و شوانکاره آمده است و شُفان، شیفان، شُفون، به‌ربیر، چوپوو، گله‌وان و رانه‌وان آمده است. (مردوخ، ۱۳۶۲: ذیل واژه). با در نظر گرفتن واژه‌های «چوپان» «شبان» از منظر لغوی و نیز تعاریفی که در باره‌ی این دو واژه آمده است می‌توان به این نتیجه رسید که هر دو واژه از یک ریشه‌ی زبانی، بوده و دارای یک معنی می‌باشند. اگرچه تفاوتی که می‌توان درباره هر دو واژه به عنوان دو نام در نظر گرفت، این است که «چ» و «ش» دو حرف مبدل هستند که در ادا و تلفظ دارای یک مخرج زبانی می‌باشند و در گذشت زمان بر سر زبان مردم در نقاط مختلف در لهجه‌های گوناگون این دو حرف مبدل گشته و در لهجه‌ی خاصی از مردم یک ناحیه و در زمان‌های گوناگون به دو صورت «چوپان» و یا «شبان» ادا شده است.

۱-۴. تعریف اصطلاحی ادب شبانی (پاستورال) در غرب

علیرغم وجود تعریف‌های متعدد درباره ادبیات شبانی، تعریفی واحد و مورد اجماع صاحب‌نظران نمی‌توان یافت که مرز مشخص و لایتغیری برای این نوع متون و تفکیک آن از ادب روستایی، ادب اقلیمی و مانند آن نشان داد. منتقدانی مانند ویلیام امپسون^۱، ریموند ویلیامز^{۱۱}، آنا بل پترسون^{۱۷} و پل آلپرز^۷ از جمله چهره‌های شاخصی هستند که به ارائه تعریف و نقد جنبه‌های ادبی متون شبانی پرداخته‌اند. «اصطلاح شبانی در مطالعات دانشگاهی ادبیات، موضوعی شناخته شده است. به نظر می‌رسد شبانی، یک مفهوم تعریف‌پذیر است و بیشتر منتقدان و خوانندگان تعریف نسبتاً روشنی از آن دارند. با این حال، هیچ روایت اصولی از آن وجود ندارد که بیشتر صاحب‌نظران در مورد آن اتفاق نظر داشته باشند» (Alpers, 1996: 8). این دیدگاه در مورد «گونه شبانی» را می‌توان به مطالعه اصلی ویلیام امپسون^{۱۶} درباره برخی از انواع متون شبانی (۱۹۳۵) پیوند داد. از نظر امپسون، پاستورال بر یک فرآیند اساسی استوار است: «قرار دادن امر پیچیده در امر ساده» (Empson, 1935: 22). اما بسنده کردن به چنین تعریفی، دشواری امر تعریف «شبانی» را دوچندان خواهد ساخت زیرا تعریف امپسون، طیف وسیعی از انواع متون ادبی را شامل خواهد شد که در عین سادگی، اموری پیچیده را در خود جای می‌دهند. در مقابل، آلپرز (۱۹۹۶) در کتاب «پاستورال چیست» معیارهای دقیق‌تر و مشخص‌تری در خصوص تعریف گونه شبانی برشمرده است که بر اساس آن، التقاط سایر گونه‌های ادبی با گونه شبانی کمتر می‌شود. (ALICE JONES, 2020: 9). از نظر آلپرز، زندگی و صورت اجتماعی جامعه روستایی، اعم از کشاورزان، گله‌داران و چوپانان و بازنمایی آن از رهگذر متنی ادبی با حضور فردی عمدتاً چوپان به عنوان نماینده روستاییان و گله‌داران، اصل اساسی ادب شبانی و کلیدواژه تعریف این نوع از ادب است. (Alpers, 1996: 28). بر این اساس، مضمون عمده در ادب پاستورال، بازنمایی فعالیت، پیوند و همزیستی انسان روستایی- عمدتاً چوپان- با طبیعت، عناصر و مناظر پیرامونش است که می‌توان در مفهومی کلی آن را صورت

i. Shwan.

ii. William Empson

iii. Raymond Williams

iv. Annabel Patterson

v. Paul Alpers

vi. William Empson

اجتماعی روستایی یا شبانی نامید. آنابل پترسون^۱، بهای کمتری به تعاریف شبانی داده و بیشتر بر جنبه انتقادی این زمینه توجه کرده است. وی در مقدمه‌اش بر «شبانی و ایدئولوژی» (۱۹۸۷) اعلام می‌کند که این کتاب انگیزه «تلاشی دیگر برای تعریف ماهیت شبانی» را به چالش خواهد کشید (7: Patterson, 1987). تری گیفورد درباره ادب شبانی تعریفی متفاوت ارائه کرده است. وی در مقاله «شبانی، ضد شبانی و پساشبانی» عنصر اساسی را در ادب شبانی، بازگشت به طبیعت و سنت می‌داند و برخلاف آلپرز، وجود چوپان به عنوان نماینده گله‌داران و روستائیان را در متون شبانی، ضروری نمی‌داند (17-18: Gifford, 2013).

شاید بتوان ادعا کرد که تعریف سه‌گانه گیفورد درباره ادب شبانی تمام یا دست‌کم بیشتر نمونه‌های شبانی را دربرمی‌گیرد. وی نوع نخست متون شبانی را متونی می‌داند که حاوی گفتگو به رسم چوپانان در مناظری طبیعی است. نوع دوم متون شبانی از نظر گیفورد، بر تقابل میان روستا و شهر و بازنمایی‌های مربوط به این دو فضا تأکید می‌کند و نوع سوم شبانی، تعریفی تقلیل‌یافته‌تر از دو معنای پیشین دارد و با واقعیت اجتماعی-اقتصادی یا بوم‌شناختی مطابقت ندارد و به گونه‌ای، ایده‌آل‌سازی واقعیت زندگی در روستاست (1-2: Gifford, 1999). گیفورد در اطلاق عنوان شبانی به آثار ادبی، علاوه بر فرم، به محتوای اثر نیز توجه دارد. به اعتقاد وی هر آن چه که تقابل یا تضاد میان فضای روستا با شهر را نشان دهد می‌توان جزو ادب شبانی به شمار آورد. حتی اگر شاعری درباره درختان یک پارک یا خیابانی در شهر سخن بگوید می‌توان آن را جزو ادبیات شبانی به شمار آورد چرا که فارغ از هیاهوی عناصر شهری به طبیعت و عناصر روستا توجه داشته است. بنگرید: (2: Gifford, 1999) تری گیفورد به عنوان چهره شاخص حوزه ادبیات شبانی، معتقد است ادب شبانی به عنوان یک فرم تاریخی با سنت طولانی با شعر آغاز شد، به نمایش تبدیل شد و اخیراً در رمان‌ها قابل مشاهده است. درام‌های شبانی رنسانس، مانند شکسپیر، یا شعر شبانی آگوستایی، مانند شعر پوپ از جمله این آثار هستند. در واقع، ارجاع به «پاستورال» تا حدود سال ۱۶۱۰، اشاره به اشعار یا نمایشنامه‌هایی از نوع رسمی خاص بود که در آن چوپان‌های فرضی، درباره کار یا عشق‌هایشان، صحبت می‌کردند.

یکی از مهمترین ملاحظات در هر مطالعه‌ای که در مورد تصاویر طبیعت، -چه در گونه شبانی، چه سایر گونه‌های ادبی- باید مورد توجه قرار گیرد، پاسخ دادن به این پرسش اساسی است که آیا چنین آثاری به طور مستقیم تحت تأثیر شیوه حیات، محیط زندگی و صورت اجتماعی پدید آمده‌اند یا در فضایی دیگر بازآفرینی شده‌اند؟ بسیاری از صاحب‌نظران حوزه ادب شبانی در تعریف این مفهوم به پیوند میان ادب شبانی و نقد بوم‌گرا و خوانش‌های زیست‌محیطی اشاره کرده‌اند (26: Gifford, 2013; Glen, 1992; 47: Garrard, 2012). اگرچه پیوند دادن ادب شبانی به مضامین و نقدهای اکوکریتیستی (بوم‌گرایانه) از رهگذر بینامتنیت و نقد بینارشته‌ای، مفید خواهد بود، اما تقلیل ادب شبانی به رویکردهای بوم‌گرا نیز تعریف این گونه ادبی را دشوارتر می‌سازد. بنابراین ادب شبانی در همان حال که با مضامین زیست‌محیطی و دغدغه‌های اساسی نقد اکوکریتیستی (نقد بوم‌گرا) ارتباط دارد، به عنوان گونه‌ای ادبی به مسایل زیبایی‌شناسانه و همچنین مسایل اجتماعی-فرهنگی نیز می‌پردازد. از سوی دیگر، تأکید بر تخیل، در ژانر شبانی، تقابل آشکاری با دغدغه‌های رئالیستی و واقعیت‌محور بوم‌گرایانه دارد. زیرا تخیل یکی از ارکان اساسی ادب شبانی است و محیط توصیف شده در متون شبانی، عمدتاً محیط‌هایی تخیلی به شمار می‌آیند. حتی سرزمین آرکادیا نیز که متون شاخص شبانی غربی با توصیف این منطقه شناخته شده است، با آمیزه‌ای از واقعیت و تخیل توصیف شده و نمی‌توان آن را به محیط واقعی و جغرافیایی واقع در یونان، منحصر کرد. «درست است که آرکادیا یک منطقه واقعی از یونان است، اما به‌عنوان محیط شعر شبانی، سرزمینی کاملاً تخیلی است» (65: Lerner, 1972).

به نظر می‌رسد یکی از دلایل دشوار بودن تعریف ادبیات شبانی مربوط به سابقه طولانی این گونه ادبی است. آثار تئوکریتوس که به عنوان نخستین نمونه‌های متون شبانی به شمار آمده‌اند مربوط به دو سال پایانی قرن چهارم قبل از میلاد هستند. این آثار علاوه بر قدمت بسیاری که دارند، طیف وسیعی از مضامین مختلف را دربرمی‌گیرند که جای دادن همه آن‌ها ذیل عنوان ادب شبانی اندکی دشوار به نظر می‌رسد. بنابراین دشواری تعریف شبانی به دلیل مبهم بودن آن نیست بلکه می‌توان آن را به مرزبندی مضامین و فرم نسبت داد. این دشواری در تعریف اصطلاح شبانی، سبب بی‌دقتی در مرزبندی گونه‌ای و ادغام مرزهای ادب روستایی و

^۱ . Annabel Patterson

اقلیمی با ادب شبانی شده است. به همین دلیل، متونی که دارای مضامین روستا باشد در تمام انواع آن اعم از شعر، نمایشنامه، تئاتر، درام و قصه، تحت عناوینی چون شعر روستایی، درام روستایی و تئاتر روستایی تعریف شده‌اند. «امروزه تئاتر روستایی تنها تئاتری است که به مضامین روستا می‌پردازد، و از طرف دیگر بعضی نمایش‌هایی که توسط روستاییان اجرا می‌گردد را تئاتر روستایی می‌دانند» (Marineli Peter, 1971: 48). به طور کلی، عمده‌ترین ویژگی‌هایی که به طور گسترده برای ادبیات شبانی و آثار هنری شبانی متعارف در نظر گرفته می‌شود عبارتند از: «وجود چوپان یا مشابه‌های آنها، نوستالژی برای دوران طلایی از دست رفته (تحسّر بر ایام گذشته)، وجود یک محیط ایده‌آل، تقابل بین محیط روستایی و شهری، ایجاد فضایی برای تأمل و گفتمان آرام، و مانند آن» (ALICE JONES, 2020: 192). بر این اساس و با توجه به آرای صاحب‌نظران و منتقدان ادب شبانی می‌توان برخی از مهم‌ترین شاخصه‌های یک متن شبانی را به ترتیب زیر عنوان کرد:

متونی که در عین سادگی، امور پیچیده را در خود جای دهند.

متونی که به توصیف مناظر طبیعی و محیط روستا بپردازند.

متونی که دارای شخصیت چوپان یا مشابه آن باشند.

متونی که شیوهٔ حیات و صورت اجتماعی شبانی و روستایی را بازنمای کنند.

متونی که در عین توصیف طبیعت، از عنصر تخیل بهره بگیرد و متنی تخیلی به شمار آید نه متنی رئالیستی.

متونی که تصاویری ایده‌آلیستی از محیط پیرامون ارائه دهند و آرمان‌گرایی در آن به شکل برجسته‌ای مشهود باشد.

متونی که مضمون اصلی آن عشق چوپان یا نظیر آن و بازنمایی تقابل میان فقیر-غنی و فرادست-فرو دست با رگه‌هایی از اعتراض باشد.

متونی که پیوند اساسی با مسایل زیست‌محیطی و نقد بوم‌گرا دارد و برخی از دغدغه‌های اکوکریتیستی را در برمی‌گیرد. متونی که توسط یک شاعر شبانی سروده شده‌اند (متن شبانی رسمی) یا متونی که توسط روستائیان سروده شده و سینه به سینه به صورت شفاهی نقل شده و سراینده یا گوینده مشخصی ندارد (متن شبانی غیر رسمی). متون شبانی به دو نوع کلان منظوم و منثور تقسیم می‌شوند.

با توجه به مختصات ذکر شدهٔ فوق می‌توان به تعریفی پیشنهادی در بارهٔ ادب شبانی دست یافت: ادب شبانی به متونی رسمی یا غیر رسمی از نوع منظوم یا منثور گفته می‌شود که با ساخت و زبانی ساده، تخیلی و آرمان‌گرایانه به توصیف یا روایت کردن صورت اجتماعی شبانی و روستایی با محوریت طبیعت و محیط زیست می‌پردازد و مضامینی همچون عشق روستائیان، تحسّر بر ایام گذشته، تقابل غنی و فقیر و تقابل میان محیط روستایی و شهری را بازنمایی می‌کند.

تعریف فوق پیشنهاد پژوهشگر است و پس از تأمل در آرای صاحب‌نظران غربی ادب شبانی و برشماری تعاریف متعدد و سنجیدن پژوهش‌های داخلی، به آن دست یافته است. کلیدواژه‌های تعریف فوق، عبارتند از: رسمی و غیر رسمی، منظوم یا منثور، ساخت و زبان ساده، تخیلی، آرمان‌گرایانه، توصیف، روایت کردن، صورت اجتماعی شبانی و روستایی، طبیعت، محیط زیست، عشق روستائیان، تحسّر بر ایام گذشته و تقابل محیط روستا و شهر. هر یک از کلیدواژه‌های فوق ناظر بر یکی از جنبه‌های توصیفی و تعریفی ادب شبانی خواهند بود و بی‌جهت در تعریف فوق ذکر نشده‌اند. بدیهی است تعریف فوق، بر پایهٔ آرای غربیان و تعاریف آنان در باب ادب شبانی پیشنهاد شده و با توجه به مختصات سرزمینی، فرهنگی و ادبی گونه‌های شبانی ایرانی، قابل جرح و تعدیل است. اما در یک نگاه کلی می‌توان ساختار و جوهرهٔ تعریف را به نمونه‌های ایرانی ادب شبانی تعمیم داد.

۱-۵. پیوند و تفاوت میان ادب شبانی و ادب روستایی و اقلیمی

در بسیاری از تعاریف و کاربردها، ادبیات شبانی را معادل ادبیات روستایی دانسته‌اند و مرزبندی مشخصی در میان این دو وجود ندارد. اما برخی از پژوهشگران حوزهٔ ادب شبانی، این نوع از ادبیات را مستقل و متفاوت از ادبیات روستایی دانسته و معتقدند که ادب شبانی شاخه‌ای از ادبیات روستایی است. «در مطالعات گونه‌های درام جهانی، درام روستایی را با نام شبانی یا پاستورال مترادف می‌دانند. ولی این برداشت چندان صحیح و پذیرفته نیست؛ زیرا درام شبانی شاخه‌ای از درام روستایی است که بیشتر به زمینهٔ صحنه‌ها و مناظر طبیعی با مضامینی آوازی و شخصیت‌های آرمان‌گرایانه نظر دارد. در حالی که درام روستایی به مناسبات اجتماعی

و انسانی توجه دارد که فقط در مطالعات جامعه‌شناسی روستایی مورد توجه قرار می‌گیرد» (مختاباد و قلیش لی، ۱۳۹۰: ۳۸). درهم‌آمیختگی و تلفیق ادب روستایی و شبانی پیوند ناگزیر میان این دو را نشان می‌دهد. همان طور که گیفورد می‌گوید: «انفجار علاقه به شبانی در قرن هجدهم [...] منجر به اختلاط شعر چوپانی با شعر روستایی، تحت تأثیر سروده‌های روستایی ویرژیل شد» (Gifford, 2012: 2).

ادبیات روستایی نوعی شیوه نگارشی است و داستان‌هایی را شامل می‌شود که به روستا و روستاییان پرداخته و ماجراهای آن در روستا شکل می‌گیرد و شخصیت‌های آن نیز روستاییان هستند. (زمانی، ۱۳۸۹: ۸) میر عابدینی در کتاب صد سال داستان‌نویسی ایران داستان‌های اقلیمی و روستایی را از یک جنس دانسته است. از آن زمان تا به امروز نیز بسیاری از منتقدین علاقه‌مند به ادبیات اقلیمی این دو نوع را یکی دانسته‌اند و معمولاً آن‌ها را هم تراز با هم و در یک مفهوم بکار می‌برند. معمولاً ادبیات روستایی، در مقابل ادبیات شهری قرار می‌گیرد؛ اگر چه هر یک از این دو می‌توانند ویژگی‌ها و خصوصیات ادبیات اقلیمی را در بر داشته باشند. بیان مناسبات ارباب و رعیتی در روستایی معین، که می‌تواند با بسیاری دیگر از روستاهای ایران مشابه باشد، الزاماً نمی‌تواند در زمره ادبیات اقلیمی قرار گیرد؛ زیرا این مناسبات، نظام ارباب و رعیتی معین و ویژه‌ای را نسبت به سایر روستاهای ایران بیان نمی‌کنند. به عبارتی دیگر یکسان پنداشتن ادبیات اقلیمی و روستایی به مفهوم آن است که داستان‌های متضمن فضای شهری نمی‌توانند در قلمرو ادبیات اقلیمی جای بگیرند. ادبیات روستایی همان‌گونه که از نامش پیداست، در یک منطقه روستایی شکل می‌گیرد و در آن به مسائل و مشکلات روستاییان مانند سهم آب، آفت زمین، روابط ارباب و رعیت و مالک و... پرداخته می‌شود. (جعفری قنواتی، ۱۳۸۱: ۱۴۲).

واژه نی‌تیو^۱ در زبان انگلیسی به معنای بومی، اهلی، محلی، قومی که در محلی واحد ساکن است، می‌باشد. با توجه به آنچه تاکنون از تعاریف و معانی اقلیم بیان شد، می‌توان گفت ادبیات اقلیمی مبین نوعی ادبیات با شاخصه‌های جغرافیایی، فرهنگی-اجتماعی و اقتصادی منطقه‌ی مشخص است و این ویژگی‌ها متمایزکننده‌ی یک منطقه با سایر مناطق می‌باشد. ویژگی‌های جغرافیایی مانند: آب و هوا، جنگل، دریا، کوهستان، بیابان و ... شاخصه‌های فرهنگی و اجتماعی همانند: آداب و رسوم، باورها، زبان محلی (لهجه و ساختار زبانی، واژگان و اصطلاحات محلی، ترانه‌ها و سرودها)، گویش، پوشش، مذهب، نژاد، شیوه‌ی معیشتی، اقتصادی و تولیدی، مکان‌ها و مناطق بومی، محیط و طبیعت بومی، صور خیال اقلیمی و تحولات و جنبش‌های سیاسی و اجتماعی منطقه از عناصر بومی و محیطی هستند. (مشتاق مهر و صادقی شهپر، ۱۳۸۹: ۴). در ادبیات اقلیمی به همه یا بخشی از این ویژگی‌ها اشاره می‌شود.

به نظر می‌رسد امروزه با کم رنگ شدن مرزهای تعریف روستا و شهر، ادبیات شبانی و روستایی نیز نیازمند بازتعریف و ترسیم مجدد مختصات تعیین شده برای این نوع از ادبیات است. رابرت واتسون در کتاب «بازگشت به طبیعت» استدلال می‌کند که در رنسانس اضطراب قابل توجهی در مورد این پرسش محوری وجود دارد که آیا آثار هنری و بویژه ادبیات شبانی، می‌توانند واقعیت را با موفقیت بازنمایی کنند و در این فرآیند، واقعاً ما را هدایت کنند؟ (Robert N, 2006). امروزه امکانات شهری در بیشتر روستاها فراهم شده و فرهنگ شهرنشینی به بیشتر روستاها کشیده شده است. گیفورد در روزگار کنونی این پرسش را مطرح کرده است که آیا نوشتن در حوزه ادبیات شبانی و خلق آثار در این حوزه هنوز زنده است؟ «آیا نوشتن شبانی هنوز زنده است؟ برخی از دانشگاهیان انگلیسی این طور فکر نمی‌کنند و استدلال می‌کنند که تفاوت میان شهر و روستا اکنون از بین رفته و زندگی روستایی از جنبه‌های گوناگون مانند زندگی شهری شده است. برای مثال، اینترنت بسیاری از ساکنان روستایی را به کارگران در بازار جهانی تبدیل کرده است که کارشان از دفاتر در بلوک‌های برج شهری هدایت می‌شود... اکنون روستاها به حومه شهر تبدیل شده‌اند و زمین‌های بکر و طبیعت دست نخورده‌ی آن به تصرف درآمده و با طبیعت‌گردان و کوهنوردان شهری آباد شده است» (Gifford, 2012: 4).

^۱. Native.

۱-۶. انواع ادبیات شبانی

در یک تقسیم‌بندی کلان و با توجه به آرای صاحب‌نظران حوزه ادبیات شبانی، می‌توان دو گونه رسمی و غیر رسمی را برای این نوع ادبیات برشمرد.

۱-۶-۱. ادبیات شبانی رسمی

گونه رسمی ادبیات شبانی، اشعار، نمایشنامه‌ها، رمان‌ها و متونی را دربرمی‌گیرد که مشحون به مضامین متعلق به زندگی روستایی و شبانی است و توسط نویسندگان یا شاعرانی متمایل به توصیف محیط روستا، کار، زندگی و فرهنگ مردمان روستا پدید آمده‌اند و تحت عنوان پاستورال (Gifford, 1999: 68) شناخته شده است. این نوع از ادب شبانی را می‌توان متأخرتر و نوپدیدتر از گونه غیررسمی دانست. حتی رمان شبانی مربوط به دو قرن اخیر است و نمی‌توان قدمت بیشتری برای آن در نظر گرفت. «داستان‌نویسی روستایی به شکل واضح در قرن بیستم ظهور کرد و موضوع آن زندگی انسان در محیط روستا که دربردارنده روابط اجتماعی و درگیری‌های انسان با طبیعت به خاطر در اختیار گرفتن آن منابع برای خود است، می‌باشد» (آرمن و فیروزی مندمی ۱۳۹۱: ۳؛ به نقل از زین الدین، ۲۰۰۳: ۱۱). در گونه رسمی ادب شبانی شاعران و نویسندگان مشخصی با گرایش به محیط روستا و مختصات طبیعی آن آثاری متعلق به این نوع از ادب را خلق می‌کنند و بیشتر این آثار توصیف، ماهیت و ساختی متفاوت با دیگر آثار متناظر در مناطق دیگر خواهد داشت. ماهیت، ساختار و جان‌مایه متون شبانی با توجه به تفاوت‌های زبانی، فرهنگی و سرزمینی راویان، سراینده‌گان و مخاطبین این متون متفاوت خواهد بود. «تصاویر و ویژگی‌های سبکی ادب شبانی به راحتی بر روی مناظر غیر اروپایی و همچنین نظام‌های ارزشی‌ای که به نظر می‌رسد در تضاد مستقیم با آن باشد، قابل تعمیم نیست» (Huggan and Tiffin, 2015: 100). اما هر متنی متعلق به هر ملت یا سرزمینی حامل پاره‌ای از عناصر درون متنی و برون متنی فرهنگ متعلق به راویان و خالقان متن ادبی است. «شاعران و نویسندگان سبک شبانی ناگزیر به فرهنگ خود و پیش‌فرض‌های آن تعلق دارند. به این ترتیب ساخت شبانی همواره آشکارکننده پیش‌فرض‌ها و تنش‌های زمان خود است» (گیفورد، ۱۳۹۷: ۱۲۷).

۱-۶-۲. ادبیات شبانی غیر رسمی

گونه غیررسمی ادب شبانی، متعلق به ادب عامیانه است و به صورت شفاهی و سینه به سینه نقل شده و پدیدآورنده مشخصی ندارد. نوع دوم ادب شبانی «هنر و ادبیاتی است که از حس و حال روستایی مایه می‌گیرد یا هنر و ادبیات روستایی برای روستایی که نگاه و زاویه دید کاملاً روستایی دارد؛ زبان و گفتاری روستایی که مصنف آن معلوم نیست و سینه به سینه و نسل به نسل انتقال یافته است و از شاخه اصلی ادبیات عامه تلقی می‌شود» (ر. ک. Gifford, 1999: 69؛ همچنین مختاباد و قلیش‌لی، ۱۳۹۰: ۳۹). متون شبانی غیررسمی، به عنوان یکی از انواع ادبی متعلق به سنت شفاهی ملل مختلف، از جمله متون مهمی هستند که حامل گزاره‌های تحلیلی و توضیحی ارزشمندی خواهد بود تا مخاطب و پژوهشگر را به درون و برون متن هدایت کند. آن چه ادبیات شبانی از نوع غیر رسمی خوانده شده است، خود دارای سلسله مراتبی گونه‌شناختی است که در نهایت به ادب شفاهی و فولکلور ملت‌های مختلف می‌رسد.

۱-۷. انواع ادبیات شبانی از نظر شکل بیان

با توجه به تعاریف و تاریخچه ادب شبانی غربی می‌توان دریافت که قالب عمده ادبیات شبانی، نمایشنامه و سپس شعر بوده است. در بیشتر تعاریف موجود، روایی بودن متن شبانی و آن هم روایت از نوع نمایشنامه به چشم می‌خورد. در میان آثار ذکر شده که به عنوان نمونه‌های نخستین متون شبانی ذکر شده‌اند، نمایشنامه و ژانر روایی بسیار برجسته است. «این واژه [پاستورال] به نوع نمایشی‌ای اطلاق می‌شود که در اواخر قرن شانزدهم با نمایشنامه‌های ل. آمینتاⁱ اثر تاسⁱⁱ (۱۵۷۳) و شبان وفادارⁱⁱⁱ اثر گارینی^{iv} (۱۵۸۰) از ایتالیا وارد فرانسه شد» (کهنمویی‌پور و همکاران، ۱۳۸۱: ۵۸۷؛ همچنین بنگرید: Chaudhuri, 1989: 58). به اعتقاد برخی از پژوهشگران، نمایش‌نامه‌های روستایی - شبانی ایتالیا در دوره رنسانس به منظور بازسازی نمایش‌نامه‌های «ساتیر»^v یونانی دو دوره باستانی و کلاسیک بوده است (Hill, 1972: 32). وجود این متون به عنوان نمونه‌های نخستین درام روستایی با

i . L'Aminta

ii . Tasse

iii . Le Berger Fidèle

iv . Giovan Battista Guarini

استقبال چندانی روبرو نشد تا این که «نزدیک به دویست سال بعد از نگارش نمایشنامه شبان وفادار، در سال ۱۸۵۰، ایوان تورگنیف، رمان نویس و نمایشنامه‌نویس بزرگ روسی، با اثری به نام یک ماه در روستا پایه‌گذار واقعی جریان درام روستایی شد» (مختاباد و قلیش‌لی، ۱۳۹۰: ۴۰). خوانش تبارشناسانه ادب شبانی نشان می‌دهد که این نوع از ادب و بویژه درام پاستورال در عهد رنسانس و در ایتالیا رونق یافت. «پاستورال از آن رو رشد چشمگیر یافت که نمایش‌نامه‌های ساتیر قدیمی مورد استقبال زیادی قرار گرفتند و در این جا دنیای خشن و هرزه ساتیرهای یونانی به چکامه‌هایی درباره شبانان، حوریان و ساتیرهای تعدیل‌یافته‌تر راه بردند» (رنجبر کرانی و مختاباد، ۱۳۹۲: ۶۱). بر اساس قدمت وجه روایی در متون شبانی می‌توان به اهمیت روایت در این نوع از ادبیات پی برد. نمایش‌های شبانی هم از نظر ساختار هم از نظر محتوا، نمایش‌هایی بودند که مضامین شبانی، تصاویر روستا و مواردی از این دست وجه ممیزه آن به شمار آمده است. «در این نوع نمایش، بازیگرانی که در نقش شبانان ظاهر می‌شوند در یک آذین‌بندی روستایی بازیشان را به اجرا درمی‌آورند. این آذین‌بندی ساتیریک^۱ نامیده می‌شود؛ زیرا الهه‌های طبیعت و روستا در آن تجمع کرده‌اند. عشق و دلدادگی تنها موضوع گفتگوی آن‌هاست. این نوع نمایشی... تحلیل احساسات عاشقانه را در تئاتر بنیان نهاد» (کهنمویی‌پور و همکاران، ۱۳۸۱: ۵۸۷). بنابراین توجه به مضامین روستایی، وجود عشقی که غالباً با مانعی روبرو است، وجود شخصیت‌های ساده اما آرمانی و اساطیری و وجود جادو، افسون و طلسم از جمله ویژگی‌های مهم متون شبانی و بویژه متون روایی شبانی به شمار می‌آید. (ر. ک. رنجبر کرانی و مختاباد، ۱۳۹۲: ۵۷). این روایت‌ها ممکن است در قالب قصه، داستان، نمایش‌نامه، شعر، ترانه، چیستان، لطیفه، ضرب‌المثل و مانند آن بازگو شوند. بر این اساس، شکل بیان در ادب شبانی قابل تقسیم‌بندی است و در یک طبقه‌بندی کلی می‌توان آن را به دو دسته ادبیات منظوم شبانی و ادبیات منثور شبانی تقسیم کرد.

۲. پاستورال در ادب کلاسیک و معاصر فارسی

ضرورت بازخوانی پاستورال در ادبیات فارسی نه فقط از حیث گونه‌شناختی، بلکه از منظر تطبیقی و اکوکریتیکی نیز اهمیت دارد. بازشناسی پاستورال می‌تواند پیوند میان ادبیات فارسی و جریان‌های جهانی اندیشه درباره طبیعت، بوم‌زیست، و اخلاق محیطی را برقرار سازد. افزون بر این، تحلیل پاستورال در بافت فارسی ظرفیت‌هایی بومی و متمایز را آشکار می‌کند که در سنت غربی کمتر دیده می‌شود؛ از جمله پیوند شبانی با عرفان، یا تلفیق روایت چوپانی با دغدغه‌های اجتماعی و اخلاقی مدرن.

برای روشن شدن این ظرفیت‌ها، دو متن برجسته از سنت کلاسیک و معاصر فارسی بررسی شده است. نخست، حکایت «موسی و شبان» از مثنوی مولوی که می‌توان آن را تجلی یک «پاستورال عرفانی» دانست. در این حکایت، شبان با زبان ساده و زیسته شبانی در برابر موسی نماینده زبان رسمی دین و شریعت قرار می‌گیرد؛ و در نهایت خداوند جانب صداقت چوپان را می‌گیرد. این داستان نشان می‌دهد که ادب شبانی در سنت فارسی می‌تواند از سطح توصیف روستایی فراتر رود و به ساحت الهیاتی و عرفانی ارتقا یابد. پاستورال در اینجا نه صرفاً روایت ساده‌زیستی، بلکه بازتاب «اخلاص معنوی» است که در سادگی شبانی متجلی می‌شود. دوم، روایت «پی‌دارو چوپان» از نیما یوشیج است که با بهره‌گیری از عناصر سنتی چوپانی (چوپان، شکار، طبیعت) اما با دگرگونی بنیادین در کارکرد نمادین آن‌ها، گونه‌ای «پاستورال بازخوانی‌شده» می‌آفریند. در این متن، طبیعت به مثابه عاملی فعال در سرنوشت انسان عمل می‌کند و حادثه مرگبار، تنش اخلاقی و اجتماعی را برجسته می‌سازد. حضور زن زخمی در متن، پاستورال را از فضای نوستالژیک به سطحی انتقادی و اکوکریتیکی می‌برد که در آن طبیعت و اجتماع به‌طور هم‌زمان به عرصه بازاندیشی اخلاقی بدل می‌شوند.

مقایسه این دو نمونه نشان می‌دهد که پاستورال در ادبیات فارسی، ظرفیتی منحصر به‌فرد برای دگرگونی و بومی‌سازی دارد؛ در متون کلاسیک می‌تواند با عرفان پیوند بخورد و صورتی متعالی بیابد؛ و در متون معاصر می‌تواند به خوانش‌های انتقادی و اکولوژیک متمایل شود. این ظرفیت‌ها مؤید آن است که ادب فارسی شایستگی بازتعریف ژانر شبانی را دارد؛ بازتعریفی که می‌تواند هم خلاً گونه‌شناختی در بوطیقای فارسی را پر کند و هم امکان ورود این ادبیات به گفتمان‌های تطبیقی و محیط‌زیستی معاصر را فراهم آورد.

^۱. Satiryque

۱-۲. موسی و شبان از مولانا

حکایت موسی و شبان مولوی، نمونه‌ای اصیل از کاربرد عناصر پاستورال در ادبیات کلاسیک فارسی است. چوپان با زبان ساده شبانی، جهان را از منظر زیسته روستایی بازمی‌نماید، در حالی که موسی نماینده نظم رسمی و زبان فاخر دینی است. نتیجه آن است که خداوند، صداقت شبانی را بر آداب رسمی ترجیح می‌دهد. این داستان نشان می‌دهد که ادب شبانی در سنت فارسی نه تنها حضور دارد، بلکه با انتقال به عرصه عرفان و دین، شکلی متمایز و بومی به خود می‌گیرد؛ شکلی که می‌توان آن را «پاستورال عرفانی» نامید.

چوپان در این حکایت همانند پاستورال کلاسیک، نماینده «زندگی ساده، بی‌پیرایه و طبیعی» است. (Alpers, 1996: 45) زبان او زبانی ملموس و برخاسته از تجربه شبانی است:

تو کجایی تا شوم من چاکرت؟	چارقت دوزم، کنم شانه سرت
جامه‌ات شویم، شپشه‌هایت کُشم	شیر پیشت آورم ای محتشم
دستکت بوسم، بمالم پایکت	وقت خواب آید برویم جایکت

(مولوی، ۱۳۷۷: ۲۶۷)

شانه‌زدن مو، دوختن چارق، جامه شستن، پا مالیدن، خواباندن خدا بر بستر. این زبان، یادآور همان «سادگی روستایی» است که امپسون آن را هسته ژانر پاستورال می‌نامد. (Empson, 1974: 23) در اینجا چوپان نه فیلسوف است و نه متکلم؛ بلکه صداقت ساده‌زیست شبانی را در کلامش تجسم می‌بخشد.

ژانر پاستورال غالباً عرصه‌ای برای کشمکش میان دو قطب است: «سادگی روستا» و «پیچیدگی شهر» (Williams, 1973: 56). موسی در این حکایت نماینده زبان رسمی دین و نظام شریعت است، در حالی که شبان با زبان چوپانی و ساده‌لوحانه خود سخن می‌گوید. اعتراض موسی به «ژاژ و کفر شبان» همان تنش کلاسیک پاستورال است: تعارض میان بیان صادقانه اما غیررسمی و بیان فاخر اما خشک. این تقابل در متن مولوی، علاوه بر کارکرد ادبی، کارکردی هستی‌شناختی و الهیاتی نیز دارد.

گفت موسی: های بس مدبر شدی	خود مسلمان ناشده کافر شدی؟
این چه ژاژ است و چه کفر است و فشار؟	پنبه‌ای اندر دهان خود فشار

(مولوی، ۱۳۷۷: ۲۶۷)

در سنت پاستورال، همواره نوعی «ایده‌آل‌سازی زندگی چوپانی» دیده می‌شود؛ نوعی نوستالژی برای سادگی و بی‌واسطگی (Gifford, 2019: 18). وحی خداوند به موسی که «ما زبان را ننگریم و قال را، ما روان را بنگریم و حال را» (مولوی، ۱۳۷۷: ۲۶۹) عیناً همین اصل پاستورالی را تأیید می‌کند: صداقت درونی شبان ارزشمندتر از شکوه زبانی موسی است. به بیان دیگر، خداوند سادگی شبانی را بر پیچیدگی زبانی ترجیح می‌دهد.

بیابان و راه چوپانی بستر رخداد روایت است. در سنت پاستورال، طبیعت نه فقط صحنه پس‌زمینه، بلکه عنصری هم‌بافت با هویت شخصیت‌هاست. (Alpers, 1996: 53) شبان در بیابان، با گله و بزهایش، هویتی شکل می‌دهد که گسست‌ناپذیر از جهان طبیعی است. کنش نمادین او «ای فدای تو همه بزهای من» (مولوی، ۱۳۷۷: ۲۶۷) نشان می‌دهد که طبیعت و گله، سرمایه عاطفی و دینی اوست.

در سنت غربی، پاستورال اغلب به دوگانه «شهر/روستا» یا «طبیعت/تمدن» محدود است. اما مولوی این ژانر را به سطحی متعالی‌تر می‌برد: چوپان نه فقط نماد زندگی ساده، بلکه تجلی «اخلاص عرفانی» است. عشق و سوز شبان برتر از همه آداب رسمی معرفی می‌شود. این همان چیزی است که گیفورد در بازخوانی معاصر پاستورال از آن با عنوان «*pastoral transcendent*» یاد می‌کند؛ پاستورالی که به عرصه معنوی و متافیزیکی گسترش می‌یابد. (Gifford, 2019: 27)

مولوی با این حکایت، گونه‌ای «پاستورال عرفانی» بنیان می‌گذارد. در این نوع پاستورال، چوپان نماد صداقت و بی‌پیرایگی است؛ طبیعت، بستر زندگی دینی و معنوی می‌شود؛ سادگی شبانی، بر پیچیدگی زبان رسمی غلبه می‌یابد و خداوند، جانب «سادگی

روستایی» را بر «نظم رسمی» می‌گیرد. این بازتعریف، ادب شبانی را از سطح اجتماعی و زیبایی‌شناختی به سطح عرفانی و الهی ارتقا می‌دهد؛ امری که می‌تواند در تبارشناسی «پاستورال ایرانی» جایگاهی اساسی داشته باشد.

۲-۲. پی‌دارو چوپان از نیمایوشیج

روایت بلند «پی‌دارو چوپان» از نیما یوشیج، در هیأت افسانه‌ای غم‌انگیز، سرگذشت چوپانی جوان و رعنا به نام «الیکا» را بازمی‌گوید؛ جوانی که در کمانداری بی‌همتاست و در دهکده به «شاه کمان» شهره.

«الیکا» نادره چوپان جوان و رعنا/ در کمانداری مانند نداشت/ آشنایانش او را دمخور/ به هنر «شاه کمان» می‌خواندند (یوشیج، ۱۳۶۴: ۴۹۵).

او در پی صید شوکا به جنگل می‌رود، اما تیر او به جای شکار بر پیکر زنی ناشناس می‌نشیند؛ زنی که همچون شبی از دل تاریکی برمی‌آید و با آه و ناله، زخم خویش و رازهای جانکاه زندگی را پیش چشم چوپان می‌گشاید. زن، الیکا را به همدلی و همراهی می‌خواند و میان سخنانش، حکمت تلخی را آشکار می‌سازد: زندگی جز چرخه‌ای از رنج و امید نیست و حتی هنرمندترین تیراندازان نیز از لغزش و خطا در امان نمی‌مانند.

«هرهنرآور را باشد عیبی ناچار/ کس ندیده ست کمانداری را/ گرچه بس موی شکاف/ نبرد بر هدفش تیری روزی به خلاف/ تا صدایی بنمایاند راه/ پای از سهو نباید کوتاه/ هرکه مقرون تر با روی صواب/ سهوش افزون تر از روی حساب/ گر چه کس راه ز بیراه نجست/ هرچه آمد ز خطا سوی درست/ هنر بیشتر از آن کسی ست/ که در او حوصله ی دیدن عیب خود در کار بسی ست» (همان: ۴۹۹).

این گفت‌وگو، دل جوان چوپان را درهم می‌شکند و او را در تردیدی رازآلود میان واقعیت و خیال، میان پری‌وشی افسونگر و انسانی جراحت‌خورده رها می‌سازد. سرانجام، روایت به پایان قطعی نمی‌رسد؛ سرنوشت چوپان و آن زن در هاله‌ای از ابهام فرو می‌رود و تنها بازتابی مبهم در یاد مردم دیار باقی می‌ماند.

«و به جز چیزی مبهم ز ره قصه بجا/ نیست در خاطر کس سایه زده/ فقط این مانده، مثل ماندی/ بومیان را به زبان/ پی‌دارو شده اکنون چوپان» (همان: ۵۰۸).

نیما در «پی‌دارو چوپان» پاستورال کلاسیک را به‌مثابه ژانری بازخوانی می‌کند که دیگر نمی‌تواند صرفاً مجالس آرامش یا نوستالژی روستایی را تولید کند؛ او پاستورال را به صحنه تنش اخلاقی و زیستی بدل می‌سازد. (Alpers 1996, p.1). طبیعت در متن نقش عاملی فعال و مؤثر دارد؛ مه، شب، جنگل و حتی حیوانات در تعامل علی با کنش انسانی قرار می‌گیرند و سرنوشت می‌آفرینند؛ این همان مقوله «عاملیت طبیعت» در نقد پاستورال است. (Buell 1995/1996).

تصویر «مهی نازک» که «گرما زده» و «بخارگونه» است، طبیعت را نه به‌سان پس‌زمینه که به‌سان عاملی دینامیک و جوّساز نمایش می‌دهد.

«و مهی نازک، گرما زده مانند بخار/ از هوا خاسته در جنگل ویلان می‌شد» (یوشیج، ۱۳۶۴: ۴۹۵).

این «عاملیت طبیعت» (*nature's agency*) یکی از ستون‌های تحلیل‌های اکو-پاستورال است: متن طبیعت را وارد فعل و تأثیر روایی می‌کند؛ نه صرفاً بستر ثابت گزارش. این وجه عاملیت را می‌توان با تمهیدات نظری Buell درباره «توان طبیعت برای فراخواندن خوانشی اخلاقی و موقعیتی» (*environmental imagination*) مرتبط دانست (Buell 1995/1996, esp. chap). وارد شدن شخصیت زن زخمی، نقطه گسست سروده است. تیر «شاه کمان» به‌جای شکار، پیکر یک زن را می‌زند و زن سخن می‌گوید.

«او زنی (یا به نمودار زنی) در بر دید/ وز زنی (ناله بیانگیزخته) نالش بشنید: آه تو سوختی از ناوک خود جان کسان/ جای آنی که کنی/ دری ار باشد درمان کسان» (یوشیج، ۱۳۶۴: ۴۹۷).

در ژانر پاستورال کلاسیک، زن معمولاً یا حضوری ایدئال (*as bucolic muse*) دارد یا غایب است؛ اما نیما آن زن را به کارکردی انتقادی و اجتماعی تجهیز می‌کند؛ او از «درمان کسان» سخن می‌گوید و طبیعت را نه صرفاً مجرای زیبایی که مجرای درد و احتمال درمان می‌بیند. گلوتهلتی و دیگران این فضای پرتنش را محور بازخوانی اکوریستیک پاستورال می‌نامند: پاستورال باید هم آسیب را برشمارد و هم امکان پاسخ اخلاقی را بازنماید. (Gloufelty 1996, p. xv)

از منظر موقعیت‌شناسی ژانر، باید گفت پاستورال نو مدرن نیما در بستر طبیعت نقلی جای گرفته و هرچند به‌ظاهر در پیرامون یک «چوپان» و «شکار» جریان دارد اما از منظر پاستورال کلاسیک - که زندگی روستایی را به‌صورت فرضی نمادین و ارزش‌گذارانه

برای انسان عام بازمی‌نمایاند- فراتر رفته است. مطابق تعریف پایه‌ای پاستورال که Paul Alpers آن را به‌عنوان «داستان‌سازی بنیادین پیرامون زندگی چوپانی به‌عنوان نمادی عام برای وضع انسانی» بازخوانی میکند، پاستورال همواره درگیر «فیکشن بازنمایی» است؛ یعنی آنچه را که می‌نماید، همیشه نوعی ساخت معرفتی از طبیعت و جامعه است، نه گزارش عینی صرف (Alpers, What Is Pastoral?, p. 1). نیما پاستورال را به‌سمت پدیدارشناسی درد و زخم می‌کشاند: جنگل و ماه، شکار و تیر، نه صرفاً به‌مثابه «پس‌زمینه‌ای آرام» بلکه به‌مثابه عاملی فعال در شکل‌دهی سرنوشت انسانی ظاهر می‌شوند؛ آنچه در ادبیات اکوکریستیک «عاملیت» طبیعت خوانده می‌شود - یعنی طبیعت به‌مثابه عامل و نه صرفاً پس‌زمینه. این بازخوانی، پاستورال را از رمانتیسم آرمانی دور و به خوانشی «ناکام‌ساز» (disruptive) نزدیک می‌کند که مسئله محوری آن رابطه انسان و محیط است (Glutfelty, Introduction, p. xv).

Paul Alpers و دیگر نظریه‌پردازان نشان داده‌اند که پاستورال همیشه واجد یک دوگانگی است: آرمان شهر ساده روستایی در برابر پیچیدگی‌های اجتماعی-سیاسی شهری. نیما اما این دوگانگی را با افزودن عنصر رنج اجتماعی تشدید می‌کند: زن زخمی علاوه بر آن که یک عنصر ضروری دراماتیک است، کارکردی نمادین از «بی‌عدالتی» و «فقدان حمایت» نیز یافته است؛ چنین تصویری پاستورال را از ایده‌آل‌سازی طبیعت دور می‌کند و به تحلیل‌های انتقادی نزدیک می‌سازد. این جابه‌جایی آرمانی/آرمان شهری به خوانش «پاستورال بدیل» (revisionist pastoral) «تلاش می‌کند که طبیعت را نه خنثی، که صحنه‌ای مؤثر در مناسبات قدرت نشان می‌دهد؛ روایتی که در مطالعات اکوکریسیس تحت عنوان «بازطراحی پاستورال» مطرح شده است (Glutfelty, Introduction, p. xv).

«پی‌دارو چوپان» را می‌توان نمونه‌ای از «پاستورال بازخوانی‌شده» دانست که از ضوابط کلاسیک پاستورال بهره می‌برد (چوپان، جنگل، شکار) ولی آن‌ها را به‌نفع بیان مسئله زخم و رنج اجتماعی و اخلاقی دگرگون می‌سازد. نیما طبیعت را عامل فعال و مؤثر در شکل‌دادن سرنوشت انسانی می‌بیند و زبان شاعرانه را به‌عنوان عرصه‌ای اخلاقی و اکولوژیک می‌فراخواند که خواننده را به بازاندیشی درباره پیوند انسان و محیط وا می‌دارد.

۳. نتیجه‌گیری

پیشینه انتقادی و نقل آرای مختلف غربیان در باب ادب شبانی (پاستورال) نشان می‌دهد که این گونه، در میان غربیان از دیرباز به عنوان یکی از انواع ادبی شناخته شده است. در تحقیق حاضر تا حدود زیادی با دیدی انتقادی و توصیفی به پژوهش‌های متعددی که در قالب مقاله، کتاب و پایان‌نامه در باب ادب در دست است اشاره شد. پژوهش حاضر نشان داد که غربیان توجه ویژه‌ای به این نوع ادبی داشته‌اند. با این وجود در میان پژوهشگران ایرانی، نه تنها در میان انواع ادبی و زیرشاخه‌های آن نامی از ادب شبانی نیست، پژوهش مستقلی نیز در خصوص معرفی یا تحلیل محتوایی این نوع ادبی به چشم نمی‌خورد. این در حالی است که ادب فارسی مملو از آثاری اعم از رسمی و غیر رسمی است که بر اساس تعاریف ارائه شده در تحقیق حاضر، در دایره گونه شبانی جای می‌گیرند و نیاز اساسی به تحلیل محتوایی، مضمونی، ساختاری، زمینه‌ای و معنایی این دست متون وجود دارد. در بخش رسمی ادب شبانی توجه ویژه به آن دسته از آثار شاعران و نویسندگان زبان فارسی که بر اساس تعریف ادب شبانی در این محدوده جای می‌گیرند، کارکردی معرفتی-شناختی خواهد داشت و در پژوهش‌های بینامتنی با بهره‌گیری از نقد ادبی، مردم‌شناسی، روانشناسی و گفتمان‌کاوی کارآمد خواهد بود. در گونه غیر رسمی ادب فارسی - که ذیل ادب عامیانه و شفاهی قرار می‌گیرد- نیز ارزش پژوهش بر روی گونه شبانی ارزشی مضاعف خواهد یافت.

نتایج این پژوهش نشان داد که پاستورال، برخلاف غیبت ظاهری‌اش در نظریه‌پردازی‌های ادبی فارسی، در متون کلاسیک و معاصر حضوری پررنگ و قابل بازشناسی دارد. بررسی حکایت «موسی و شبان» مولوی آشکار ساخت که ادب شبانی در بستر عرفان ایرانی بازتعریف شده و به سطحی متعالی از «پاستورال عرفانی» ارتقا یافته است؛ جایی که صداقت و سادگی شبانی بر شکوه زبان رسمی و مناسک شریعت برتری می‌یابد. در مقابل، تحلیل روایت «پی‌دارو چوپان» نیماپوشیچ نشان داد که در بستر مدرن، پاستورال به عرصه‌ای برای بازنمایی رنج، زخم، و عاملیت طبیعت تبدیل می‌شود؛ بدین معنا که طبیعت به‌عنوان کنشگری فعال در

شکل دهی به سرنوشت انسان حضور می‌یابد. مقایسه این دو نمونه روشن کرد که ادب فارسی ظرفیت بومی‌سازی و بازآفرینی پاستورال را داراست: در سنت کلاسیک با پیوند به عرفان و در سنت معاصر با گرایش به نقدهای اکوکریتیکی و اجتماعی. بنابراین، می‌توان از «پاستورال ایرانی» سخن گفت؛ گونه‌ای مستقل که نه صرفاً تکرار سنت غربی، بلکه بازتولید خلاق آن در بستر فرهنگی و زبانی فارسی است. توجه به این ژانر مغفول می‌تواند هم خلاً گونه‌شناختی در نقد ادبی ایران را پر کند و هم زمینه‌ساز مشارکت فعال‌تر در گفتمان‌های تطبیقی و محیط‌زیستی جهانی باشد.

یادداشت‌ها

۱. یک زمینه مطالعاتی بین‌رشته‌ای است که با تمرکز بر مسایل زیست‌محیطی مدرن، به تحلیل چگونگی به تصویر کشیده شدن جهان طبیعی در ادبیات، می‌پردازد.
۲. موجود نیمه انسان و نیمه بز را گویند.

کتابنامه

الف. منابع فارسی

- آرمن سیدابراهیم؛ فیروزی‌مندی، شهرزاد. (۱۳۹۱). «ادبیات روستایی در رمان‌های عربی و فارسی؛ بررسی تطبیقی الارض شرقاوی و جای خالی سلوچ دولت‌آباد»، *کاوش‌نامه ادبیات تطبیقی*، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه رازی کرمانشاه، ۲(۷) ۱-۱۸
- انوری، حسن. (۱۳۸۱). *فرهنگ بزرگ سخن*. جلد ۳، تهران: سخن.
- پورنامداریان، تقی. (۱۳۸۶). «انواع ادبی در شعر فارسی». *ادبیات و علوم انسانی دانشگاه قم*. ۱(۳) ۷-۲۲
- تبریزی، محمد حسین بن خلف. (۱۳۴۲). *برهان قاطع*. چاپ دوم. تهران: چاپ افست رشیدیه.
- جعفری قنواتی، محمد. (۱۳۸۱). «در قلمرو ادبیات اقلیمی». *کتاب ماه ادبیات و فلسفه*. ش ۶۵ و ۶۶. ۱۴۰-۱۴۵
- داد، سیما. (۱۳۹۰). *فرهنگ اصطلاحات ادبی: واژه‌نامه مفاهیم و اصطلاحات ادبی فارسی و اروپایی (تطبیقی و توضیحی)*. چاپ پنجم، تهران: نشر مروارید.
- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۲۸). *لغت‌نامه دهخدا*. تهران: دانشکده ادبیات و علوم انسانی. دانشگاه تهران: سازمان لغت‌نامه.
- رنجبر کرانی، نرگس؛ مختاباد، سید مصطفی. (۱۳۹۲). «بررسی تبارشناسانه ادبیات نمایشی روستایی-شبانی (پاستورال)». *نشریه کتاب صفحه*. ۹۴، ۵۳-۶۴
- زرقانی، سیدمهدی (۱۳۸۸). «طرحی برای طبقه‌بندی انواع ادبی در دوره کلاسیک». *پژوهش‌های ادبی*. ۲۴، ۸۱-۱۰۶
- زمانی، حجت. (۱۳۸۸). *نقد و بررسی ادبیات روستایی با تکیه بر ده داستان امین فقیری*. استاد راهنما: محمود بشیری، استاد مشاور: اکبر عطرفی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته زبان و ادبیات فارسی. دانشکده ادبیات فارسی و زبانهای خارجی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۳۵۲). *انواع ادبی و شعر فارسی*. خرد و کوشش، ۱۱ و ۱۲، ۹۶-۱۱۹.
- طبری، محمد بن جریر. (۱۳۸۳). *تاریخ طبری یا تاریخ الرسل و الملوک*. ترجمه ابوالقاسم پاینده. تهران: اساطیر.
- فرای نورتروپ. (۱۳۷۷). *تحلیل نقد (کالبدشکافی نقد)*. ترجمه صالح حسینی. تهران: نیلوفر.
- فرشیدورد، خسرو. (۱۳۸۵). «انواع ادبی در اروپا و ایران: پژوهشی در نقد تطبیقی و مقایسه‌ای». *دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران*. سال ۲۴، ۴۳، ۴۲-۶۹.
- کریمی، اصغر (بی تا). *دانشنامه جهان اسلام*، ج ۱۲، ذیل واژه چوپان.
- کهنمویی پور، زاله؛ خطاط، نسرين دخت؛ افخمی، علی. (۱۳۸۱). *فرهنگ توصیفی نقد ادبی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- گیفورد، تری. (۱۳۹۷). *ادبیات شبانی*. زیر نظر عباس ارض پیمان. چاپ دوم. تهران: نشر نشانه.

مختاباد، سیدمصطفی؛ قلیش‌لی، آتوسا. (۱۳۹۰). «کاوشی در سرچشمه‌های درام روستایی ایران (تأثیرپذیری اکبر رادی از نمایشنامه دایی وانای چخوف)». *نقد ادبی*. ۴(۱۶)، ۳۷-۵۴. [doi: 10.1001.1.20080360.1390.4.16.1.8.54](https://doi.org/10.1001.1.20080360.1390.4.16.1.8.54)

مردوخ کردستانی، محمد (۱۳۶۲). فرهنگ مردوخ (مصور کردی، فارسی، عربی). سنندج: غریقی.

مشتاق مهر، رحمان، صادقی شهپر، رضا. (۱۳۸۹). «ویژگی‌های اقلیمی و روستایی در داستان‌نویسی خراسان». *جستارهای ادبی*. ش ۱۶۸. ۸۱-۸۰. [doi: 10.22067/jls.v43i1.8408.108-81](https://doi.org/10.22067/jls.v43i1.8408.108-81)

ملک‌پور، جمشید (۱۳۴۶). *گزیده‌ای از تاریخ نمایش در جهان*. تهران: سازمان انتشارات کیهان.

مولوی، جلال‌الدین محمد بلخی. (۱۳۷۷). *مثنوی معنوی*. تصحیح شده از روی نسخه نیکلسون. گردآورد ناصر احمدزاده. تهران: پگاه.

ناظرزاده کرمانی، فرهاد. (۱۳۷۴). «پژوهشی در زمینه ادبیات نمایشی روستایی-شبان»، *ماهنامه نیستان*. ۱، ۵۷-۶۴.

یوشیج، نیما. (۱۳۶۴). *مجموعه آثار (دفتر اول، شعر)*. به کوشش سیروس طاهباز. تهران: نشر ناشر.

ب. منابع لاتین

- Alpers, P. (1996). *What is pastoral?* Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Bate, J. (2000). *Song of the earth*. London, England: Picador.
- Buell, L. (1995). *The environmental imagination: Thoreau, nature writing, and the formation of American culture*. Cambridge, MA: Belknap Press/Harvard University Press.
- Burnett, P. (Ed.). (1986). *Caribbean verse in English*. London, England: Penguin Books.
- Chaudhuri, S. (1989). *Renaissance pastoral and its English developments*. London, England: Clarendon Press.
- Empson, W. (1935). *Some versions of pastoral*. London, England: Chatto & Windus.
- Garrard, G. (2012). *Ecocriticism* (2nd ed.). London & New York: Routledge.
- Gifford, T. (1999). *Pastoral*. London & New York: Routledge.
- Gifford, T. (2012). Pastoral, anti-pastoral and post-pastoral as reading strategies. In S. Slovic (Ed.), *Critical* (pp. 1-30).
- Gifford, T. (2019). *Pastoral* (2nd ed.). London & New York: Routledge.
- Gilmore, J. (2000). *A study of James Grainger's The Sugar Cane*. London & New Jersey: The Athlone Press.
- Glotfelty, C. (Ed.). (1996). *The ecocriticism reader: Landmarks in literary ecology*. Athens, GA: University of Georgia Press.
- Hill, M. C. G. (1972). *Encyclopedia of world drama* (Vol. 3). New York, NY: McGraw-Hill.
- Hiltner, K. (2011). *What else is pastoral? Renaissance literature and the environment*. New York, NY: Cornell University Press.
- Huggan, G., & Tiffin, H. (2015). *Postcolonial ecocriticism: Literature, animals, environment* (2nd ed.). London & New York: Routledge.
- Jones, M. A. (2020). *Engagements with the pastoral mode in the poetry and plays of Derek Walcott* (Doctoral dissertation, University of Birmingham).
- Laurence, L. (1972). *The uses of nostalgia: Studies in pastoral poetry*. London, England: Chatto & Windus.
- Lewalski, B. K. (1985). *Paradise lost and the rhetoric of literary forms*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Marinelli, P. (1971). *Pastoral* (The Critical Idiom series). London, England: Methuen & Co.
- Patterson, A. (1987). *Pastoral and ideology: Vergil to Valéry*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Quilley, G., & Kriz, K. D. (2003). Pastoral plantations: The slave trade and the representation of British colonial landscape in the late eighteenth century. In *An economy of colour: Visual*

- culture and the North Atlantic world, 1660–1830* (pp. 106–128). Manchester, England: Manchester University Press.
- Watson, R. N. (2006). *Back to nature: The green and the real in the late Renaissance*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- Williams, R. (1973). *The country and the city*. New York, NY: Oxford University Press.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی